

Професионално образование и обучение в България

Кратко описание

Професионално образование и обучение в България

Кратко описание

Настоящата публикация следва да бъде цитирана със заглавието:
Cedefop (2018). *Професионално образование и обучение в
България: кратко описание*. Люксембург: Служба за публикации.
<http://data.europa.eu/doi/10.2801/728903>

В интернет може да се намери допълнителна информация за
Европейския съюз (ЕС), която е достъпна чрез сървъра Europa
(<http://europa.eu>).

Люксембург: Служба за публикации на Европейския съюз, 2018 г.

Print ISBN 978-92-896-2659-0
doi:10.2801/02702
TI-01-18-258-BG-C

PDF ISBN 978-92-896-2661-3
doi: 10.2801/728903
TI-01-18-258-BG-N

© Европейски център за развитие на професионалното обучение
(Cedefop), 2018
Всички права запазени.

Европейският център за развитие на професионалното обучение (Cedefop) е референтният център на Европейския съюз за професионално образование и обучение (ПОО), който предоставя информация и анализи относно системите, политиките, изследванията и практиката в областта на ПОО.

Cedefop е създаден през 1975 г. с Регламент (ЕИО) № 337/75 на Съвета.

Европа 123, 570 01 Солун (Пилея), ГЪРЦИЯ
Пощенска кутия 22427, 551 02 Солун, ГЪРЦИЯ
Телефон: +30 2310490111, Факс+30 2310490020
Имейл адрес: info@cedefop.europa.eu
www.cedefop.europa.eu

Джеймс Калея, *Директор*
Мишлийн Шайс, *Председател на управителния съвет*

Предисловие

В началото на 2018 г. стартира първото българско председателство на Съвета на Европейския съюз (ЕС). Приоритетите на Председателството в областта на професионалното образование и обучение (ПОО) са ориентирани към инициативите в рамките на *Нова програма за уменията в Европа 2016*, както и към правото на качествено и приобщаващо образование, обучение и учене през целия живот, заложено в Европейския стълб на социалните права.

Осигуряването на набор от адекватни умения за професиите на бъдещето, както и поддържането на добро качество на обучението, са в центъра на осъществяваните от Председателството инициативи – постигане на по-добро разбиране на значението на ПОО за пазара на труда, преразглеждане на Европейската рамка на ключовите компетентности, както и съгласуване на Европейска рамка за качествено и ефективно чиракуване – всяка една от които има за цел да подкрепи държавите в усилията им, насочени към разширяване обхвата на ПОО. Тези инициативи са залегнали и в основата на приоритетите в областта на ПОО, договорени през 2015 г. от държавите членки, Норвегия, Исландия и държавите кандидатки. Очаква се провеждането на средносрочна оценка на Програма *Еразъм+* по време на българското председателство да подпомогне напредъка по този дневен ред. Програма *Еразъм+* не само допринася за постигане на по-голяма мобилност сред обучаемите лица и специалистите в областта на ПОО, но и подкрепя създаването на партньорства и взаимното учене с оглед модернизиране на системите за образование и обучение, така че да бъдат по-приобщаващи и съобразени в по-голяма степен с променящите се потребности на трудовия пазар.

Приоритетите на ниво ЕС са тясно свързани с предизвикателствата пред държавата и националните приоритети в областта на ПОО: намаляване броя на преждевременно напускащите образователната система, осигуряване на качеството и съответствието на ПОО с нуждите на пазара на труда, както и предоставяне на подкрепа за учителите и обучаващите.

Въпреки високото образователно ниво, все още твърде голям брой млади хора напускат системата на образование и обучение преждевременно, като това важи с пълна сила и за системата на ПОО. Различни социално-икономически фактори, както и увеличаващият се брой родители, които търсят работа в чужбина, допринасят съществено за това предизвикателство, без да са единствената причина. Именно в този контекст трябва да се

разглеждат и усилията на България, насочени към подобряване качеството на ПОО и разработване на политики, които отразяват различните гледни точки. Един от възможните подходи е насочен към създаване на междуинституционални екипи на национално ниво с участието на представители на Министерството на образованието и науката (МОН), Министерството на труда и социалната политика (МТСП) и органите на местното самоуправление, които да работят с обучаемите лица и техните семейства като оказват съдействие с оглед задържането им в системата на образование и обучение.

В България ПОО се осъществява основно в системата на училищното образование. От 2015 г., както и много други държави-членки на ЕС, България насочва усилията си към утвърждаване на обучението чрез работа (дуална система на обучение), което дава възможност на обучаемите лица да придобият реален трудов опит, да се запознаят с търсените от работодателите умения, както и с уменията, които биха улеснили реализацията им на пазара на труда. Паралелно с работата по създаването на устойчив национален модел, България разработва и съпътстващи политики, необходими за изпълнение на набелязаните цели.

Наличието на отдадени и компетентни учители, обучаващи, наставници и други специалисти в областта на ПОО е от съществено значение за осигуряване на неговото високо качество. В този смисъл, наред с необходимостта от инвестиции в професионалното развитие на педагогическите кадри, трябва да бъде оценена и тяхната роля и принос за изграждане на образа на ПОО, което да съответства на потребностите на пазара на труда и да подкрепя развитието на обучаваните лица. Преподавателският състав в България е сред най-бързо застаряващите в ЕС, като почти половината от учителите и обучаващите са на възраст над 50 години. Подобно на други държави, в България стандартите за придобиване на учителска правоспособност и моделите за подготовка на учителите поставят акцент върху способността за адаптиране спрямо настоящите и бъдещи изисквания, и имат за цел да осигурят качеството и да повишат атрактивността на учителската професия, не на последно място и чрез увеличаване на възнаграждението. С оглед на по-широкото приложение на вътрешнофирменото обучение, е необходимо и повече служители да бъдат насърчавани да поемат ролята на наставници на млади хора, като това е и една от целите, формулирани в Националния план за действие по заетостта.

Дори и най-високите квалификации, придобити чрез ПОО, не биха могли да гарантират на завършилите успешна реализация в икономиката и в други сфери на обществения живот, ако не отчитат гражданските и универсални компетентности, и ако не са ориентирани към актуални професии и умения.

Подобна констатация е валидна в още по-голяма степен при липса на ангажираност от страна на работодателите, и при процент на участие в учене за възрастни, който продължава да бъде сред най-ниските в ЕС.

Постигането на по-добро съответствие между инвестициите в образованието и обучението и динамично променящите се в резултат от цифровизацията и автоматизацията потребности от умения, изисква добро прогнозиране на бъдещите нужди от умения, както и инфраструктура за придобиването на тези умения. Дългогодишните изследвания на Cedefop в областта на прогнозиране на бъдещите потребности от умения и несъответствието между търсените и предлаганите умения в държавите членки на ЕС показва, че прилагането на интегративен подход при управление на уменията има ключова роля за засилване на комуникацията между ПОО и пазара на труда.

Макар в България процесът по прогнозиране на бъдещите потребности от умения и осигуряването на умения в съответствие с нуждите на пазара на труда да се намира на ранен етап, от 2013 г. насам се предприемат стъпки за преодоляване на предизвикателствата и дори се наблюдава напредък, особено по отношение на засилване на участието на заинтересованите страни, включително на администрацията на регионално и местно ниво. Според проведения от Cedefop национален преглед върху управлението на прогнозирането и осигуряването на умения в съответствие с нуждите на пазара на труда, в България е налице потенциал формалната рамка да бъде превърната в работещ механизъм, който да подкрепя свързаните с конкретни политики решения.

Настоящото кратко описание, изготвено в сътрудничество с българския екип на ReferNet, е насочено към постигане на по-добро разбиране на системата на ПОО в България. В съзвучие с мотото на българското председателство „Съединението прави силата”, целта е по-широка аудитория в Европа да бъде запозната с основните характеристики на системата на ПОО в България. Основната задача е да бъде подпомогнат процеса по изграждане на връзки между системите на ПОО, да бъде насърчена мобилността на обучаваните лица и преподавателския състав в рамките на Европа, както и да бъде популяризирано разбирането, че приобщаващия характер на ПОО не го превръща в обучение „втора категория”, а точно обратно. Съществуват редица международни състезания за умения като *Euroskills* и *WorldSkills*, които недвусмислено показват, че ПОО е първокласна система за образование или обучение, или както гласи надслова на предстоящата в рамките на българското председателство конференция за ПОО в България – ПОО като първи избор/ ПОО е за всеки!

Надяваме се, че информацията в настоящата публикация ще бъде полезна и ще послужи като източник на вдъхновение за създателите на политики, изследователите, и доставчиците в областта на ПОО, както и за други категории читатели в Европа и извън нейните граници.

Джеймс Калея
Директор

Благодарности

Публикацията е изготвена от отдел „Системи и институции за ПОО“ на Cedefop под ръководството на Лукас Захилас. Отговорността за публикацията е възложена на Дмитрис Кулш, експерт на Cedefop.

Cedefop иска да изрази благодарността си към екипа на ReferNet в България (Националната агенция за професионално образование и обучение (НАПОО)) и техните партньори от Министерството на образованието и науката (МОН) и Министерството на труда и социалната политика (МТСП), които под ръководството на Радосвета Дракева предоставиха информация за изготвяне на краткото описание.

Публикацията беше подложена на партньорска проверка от Елеонора Шмид, експерт на Cedefop.

Съдържание

Предисловие	1
Благодарности	5
Списък на карета, таблици и фигури	8
1. Външни фактори, оказващи влияние върху ПОО.....	12
1.1. Демографски данни	13
1.2. Икономически показатели и показатели на пазара на труда.....	14
1.3. Образователно равнище	19
1.4. Политики по заетостта, оказващи влияние върху ПОО	24
2. Осъществяване на ПОО	25
2.1 ПОО в рамките на националната система за образование и обучение	26
2.2 Регулирано от държавата ПОО	29
2.2.1 Степен на професионална квалификация	31
2.2.2 ПОО в системата на средното образование.....	32
2.2.3 ПОО след средно образование	33
2.2.4 Участие в ПОО	33
2.2.5 Рамкови програми.....	35
2.2.6 Изисквания към кандидатите.....	36
2.2.7 Дуална система на обучение.....	37
2.2.8 Доставчици на ПОО.....	40
2.2.9 Възрастни лица във формалната система на ПОО	42
2.3 Финансиране на ПОО	43
2.4 Други форми на обучение	45
2.5 Управление на ПОО.....	45
2.5.1 На национално ниво	46
2.5.2 На регионално ниво.....	47
2.5.3 На местно ниво	48
2.6 Учители и обучители	48
2.7 Последни промени в политиките	50
3 Квалификации в ПОО	53
3.1 Прогнозиране на бъдещите нужди от умения.....	54
3.2 Списък на професиите за ПОО	55

3.3	Държавни образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии	56
3.4	Учебни програми в ПОО	57
3.5	Национална квалификационна рамка	57
3.6	Управление на квалификациите	58
3.7	Валидиране на неформалното обучение и информалното учене	58
3.8	Осигуряване на качество	60
4	Насърчаване на участието в ПОО	62
4.1	Кампании и лесно достъпни регистри	63
4.2	Стимули за обучаемите лица	64
4.2.1	Социални помощи /стипендии	64
4.2.2	Ваучери за възрастни	64
4.2.3	Намаление при ползване на градски транспорт	65
4.3	Стимули за предприятията	65
4.3.1	Освобождаване от данък добавена стойност (ДДС)	65
4.3.2	Финансова подкрепа при предлагане на обучение чрез работа (дуална система на обучение)	65
4.4	Ориентиране и консултиране	65
4.5	Основни предизвикателства и възможности за развитие	66
	Използвани акроними и съкращения	67
	Използвани източници	68

Списък на карета, таблици и фигури

Карета

1. Последна реформа в образованието	27
2. Разликата между образователни степени и степени на професионална квалификация в национален контекст	28

Таблици

1. Рамкови програми	36
2. Програми за ПОО	37
3. Основни характеристики на обучение чрез работа (дуалната система на обучение).. ..	38
4. Програми за ПОО за лица над 16 годишна възраст	42

Фигури

1. Прогнозен брой на населението по възрастови групи и коефициент на възрастова зависимост.....	13
2. Заети, безработни и неактивно население (възрастова група 15 до 74 години) за периода 2009/16 г. (в милиони)	15
3. Реален ръст на БВП в сравнение с предходната година (% пункта)	16
4. Равнище на безработица (възрастова група 15 до 64 години) по образователно равнище за периода 2007/16 г.....	17
5. Разпределение на заетите лица по икономически сектори за периода 2012/16 г. (възрастова група над 15 години, % от общата заетост)	18
6. Население (възрастова група от 15 до 64 години) по най-висока образователна степен, придобита през 2016 г.	20
7. Преждевременно напуснали системата на образование и обучение за периода 2007/16 г.	21
8. Участие в учене през целия живот за периода 2005-16 г.....	22
9. Обучаващи се в програми за ПОО по възраст за периода 2013/16 г.....	23
10. ПОО в българската система на образование и обучение през учебната 2017/18 г.	26
11. Форми на обучение в ПОО	30

12. Обучаеми в системата на средното образование	34
13. Обучаеми лица в ПОО по степен на професионална квалификация през учебната 2016/17 г.....	34
14. Възрастни обучаеми лица в ПОО по вид квалификация	43
15. Управление на ПОО на национално, регионално и местно ниво.....	45
16. Структурни елементи в Списъка на професиите за ПОО	56

България

Площ:	110 995 км ²
Столица:	София
Държавно управление:	Парламентарна република
Население:	7 101 859 (2017 г.)
Брутен вътрешен продукт на глава от населението (БВП) (по номинална стойност):	6 600 евро (2016 г.)
Законодателна власт:	осъществява се от Народно събрание

Реформа в областта на професионалното образование и обучение (ПОО) стартира през 2016 г. Независимо от факта, че все още има лица, които се обучават в програми за ПОО в рамките на предходната система, настоящото кратко описание поставя акцент върху облика на ПОО след стартиране на реформата.

Възможно е някои от следните национални определения да се различават от общеевропейските:

- професионалното образование, осъществявано в професионалните гимназии включва обучение за усвояване на общообразователния минимум за средно образование, както и обучение за придобиване на професионална квалификация;
- професионалното обучение, осъществявано от ЦПО и професионалните колежи, се предлага на обучаеми лица над 16 годишна възраст. То не включва общообразователна подготовка, която следва да бъде придобита преди включване в съответната програма за професионално обучение;
- придобиването на степените на професионална квалификация се различава от придобиването на образователно равнище (основно, средно и висше образование); квалификациите могат да бъдат придобити в допълнение към образователната степен и са свързани с определена професия

ЧАСТ 1.

Външни фактори, оказващи влияние върху ПОО

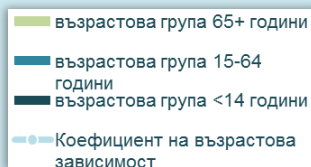
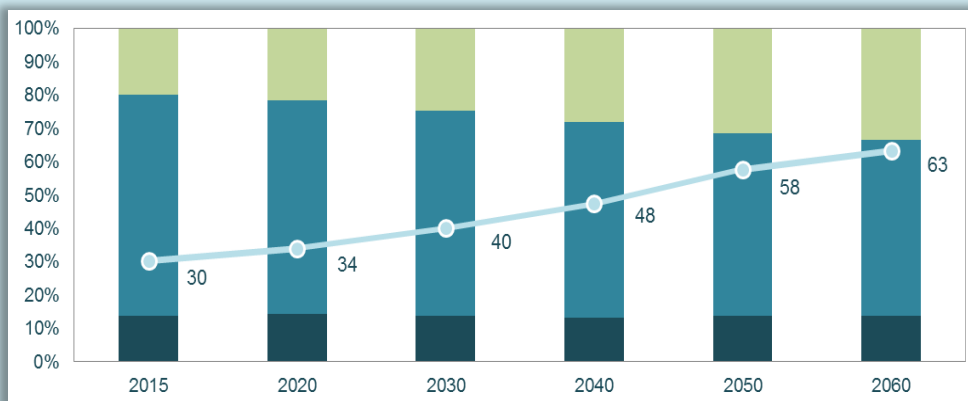
1.1. Демографски данни

Населението на България наброява 7 101 859 (2017 г.) ⁽¹⁾, а територията ѝ от 110 995 км² е разделена на 28 области, 265 общини, 257 града и 4 997 села ⁽²⁾. Населението на страната намалява в резултат на отрицателния естествен прираст и миграцията.

Подобно на много други държави-членки в България се наблюдава тенденция към застаряване на населението. Делът на лицата над 65-годишна възраст нараства от 21.4% през 2007 г. до 24.3% през 2016 г., като съответно делът на населението в трудоспособна възраст (възрастова група 15 – 64 г.) намалява от 69.1% до 65.6%.

Коефициентът на възрастова зависимост ⁽³⁾ нараства като се очаква да се удвои до 2060 г. (Фигура 1).

Фигура 1. Прогнозен брой на населението по възрастови групи и коефициент на възрастова зависимост

Източник: Евростат, [proj_15ndbims](#) [данни от 30.8.2017 г.].

⁽¹⁾ Евростат, [tps00001](#) [достъп, осъществен на 5.2.2018].

⁽²⁾ Национален регистър на населените места [данни от 11.7.2017 г.], предоставен от български експерти.

⁽³⁾ Съотношението между броя на лицата над 65-годишна възраст и тези в трудоспособна възраст (възрастова група от 15 до 64 години).

Демографските промени се отразяват върху системата на професионалното образование и обучение (ПОО). Наблюдава се тенденция на намаляване броя на учениците в средното образование, което води до необходимост от оптимизиране на училищната мрежа с оглед повишаване на ефективността при запазване нивото на качеството. От 2012 г. насам броят на училищата за ПОО намалява с 10.6%, което е по-малко в сравнение с тенденцията в средното общо образование (-14.7%). Наблюдава се сливане на голям брой малки професионални гимназии в по-големи, като продължаващите промени съответстват на демографските тенденции.

В България съжителстват представители на различни етнически групи. По данни от последното преброяване на населението 84.8% от гражданите се самоопределят като българи, 8.8% като етнически турци и 4.9% като роми ⁽⁴⁾.

1.2. Икономически показатели и показатели на пазара на труда

Най-многобройни в страната са микро и малките фирми. Броят на регулираните професии е сравнително нисък ⁽⁵⁾. Пазарът на труда е доста гъвкав и работодателите често не изискват формално придобита професионална квалификация.

Секторът на услугите е основен за икономиката, като относителният му дял от брутната добавена стойност на националната икономика през 2016 г. е 67.6%. Делът на промишлеността е 28%, а на земеделието 4.4% ⁽⁶⁾.

Основните експортно ориентирани сектори са:

Машини и транспортни средства (21.5% от общия износ за 2016 г.);

Изделия от кожа, каучук, дърво, хартия, минерали, метали и др. (20.3%);

Мебели, облекло, обувки, пътнически артикули, дамски чанти и др. (17.9%).

Водещите експортни дестинации са Германия (13.3% от общия износ за 2016 г.), Италия (9%) и Румъния (8.6%) ⁽⁷⁾.

⁽⁴⁾ Национален статистически институт, 2011 г. Данните се базират на доброволно самоопределяне на етническата принадлежност от страна на гражданите.

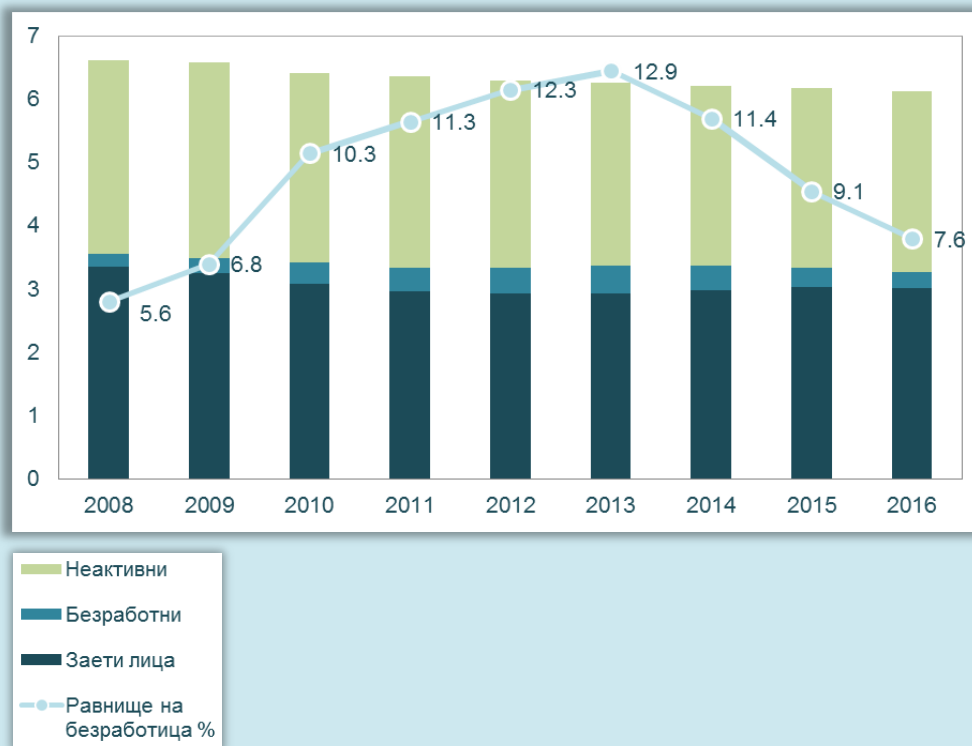
⁽⁵⁾ Сравнение със страните от Централна Европа: https://ec.europa.eu/growth/single-market/services/free-movement-professionals/regulated-professions-database_en [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

⁽⁶⁾ Национален статистически институт (предварителни оценки, некоригирани данни).

⁽⁷⁾ Национален статистически институт, 2015 г.

Износът има важна роля в процеса на възстановяване след икономическата рецесия, въпреки ниският обем на промишленото производство, слабите показатели на секторите търговия на дребно и строителство, строгите условия на пазара на кредити, намаляването на преките чуждестранни инвестиции и загубата на работни места.

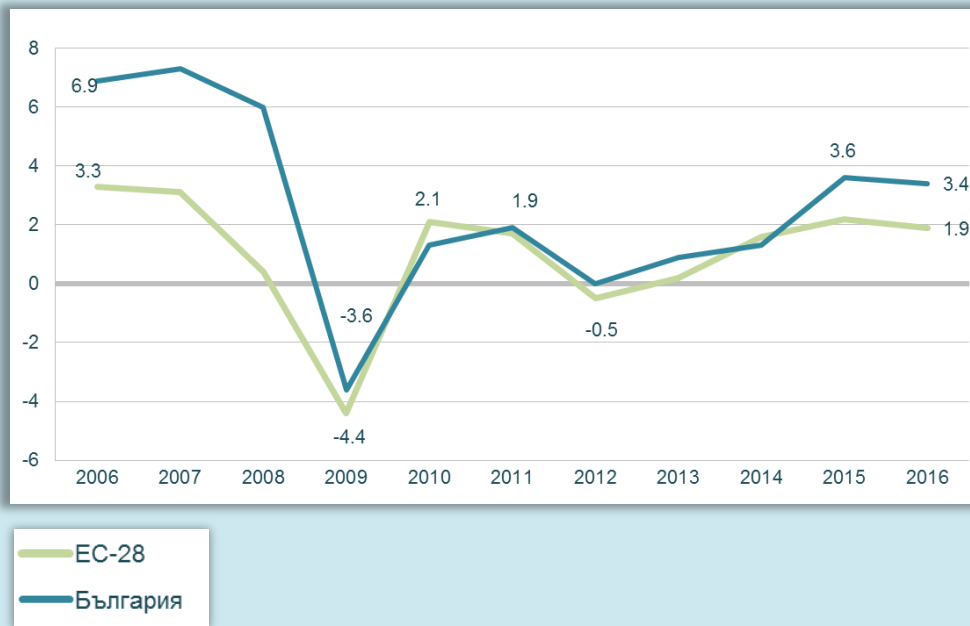
Фигура 2. Заети, безработни и неактивно население (възрастова група 15 до 74 години) за периода 2009/16 г. (в милиони)

Източник: Национален статистически институт.

Безработицата нараства от 5.6% през 2008 г. до 12.9% през 2013 г., основно в секторите земеделие, горско и рибно стопанство, преработваща промишленост и строителство (Фигура 2). През 2013 г. икономическото възстановяване обръща текущата тенденция и води до безработица по-ниска от средните за ЕС нива. През 2016 г. равнището на безработица намалява до 7.6%.

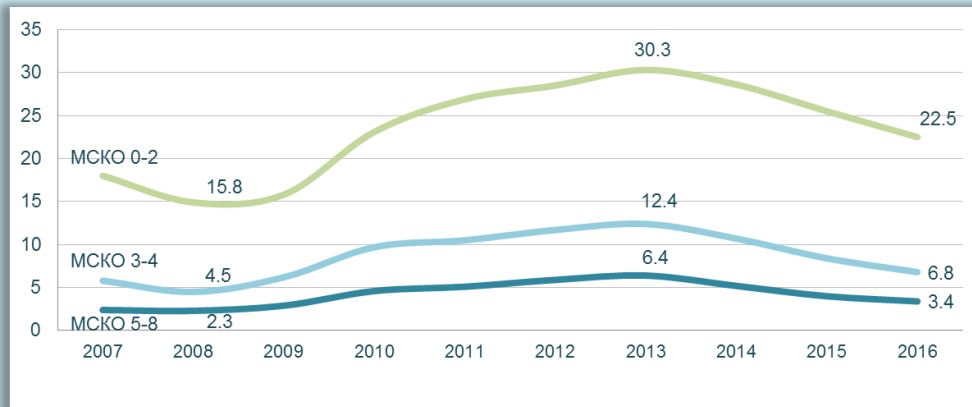
Фигура 3. Реален ръст на БВП в сравнение с предходната година (% пункта)

Източник: Евростат, tec00115 [данни от 30.8.2017 г.].

През 2015 г. и 2016 г. БВП бележи реален ръст съответно от 3.6% и 3.4% процентни пункта поради нарастване на вътрешното търсене (частно потребление), наред с ниското ниво на лихвените проценти и възможността за използване на средства от ЕС. Очаква се ръстът да продължи и през 2017 г., последван от незначителен спад през 2018 г. (Европейска комисия, 2017а).

Фигура 4. Равнище на безработица (възрастова група 15 до 64 години) по образователно равнище за периода 2007/16 г.

Бележка: Данните се базират на Международната стандартна класификация на образованието (МСКО) 2011 г.
МСКО 0-2 = лица с по-ниско от основно образование, в начален или прогимназиален етап на основното образование
МСКО 3-4 = лица със средно образование и образование след средно, но не висше
МСКО 5-8 = лица с висше образование

Източник: Евростат, [lfsa_urgaed](#) [данни от 30.8.2017 г.].

На Фигура 4 се наблюдава неравномерно разпределение на равнището на безработица спрямо образователното равнище. Различията се задълбочават след началото на кризата (която достига своя пик през 2013 г.), тъй като обикновено неквалифицираните работници са изложени на по-голям риск от безработица. През 2016 г. равнището на безработица сред лицата със средно ниво на квалификация, което включва и по-голямата част от завършилите програми за ПОО (средно образование и образование след средно, но не висше, отговарящо на нива 3-4 от МСКО), все още е по-високо в сравнение с годините преди началото на кризата. В рамките на тази група, безработицата сред завършилите програми за ПОО е традиционно по-ниска (6.5% през 2016 г.) в сравнение със завършилите общообразователни програми (7%).

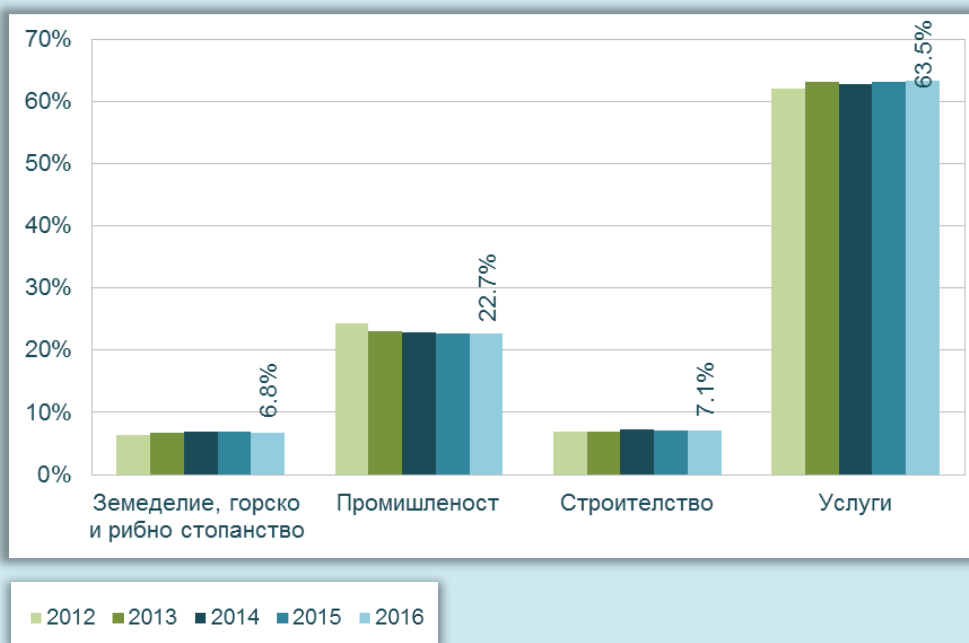
Процентът на заетост при наскоро завършилите програми за ПОО нараства от 63.8% през 2014 г. до 64.2% през 2016 г. ⁽⁸⁾. Почти 2/3 от този тези

⁽⁸⁾ Лица на възраст от 20 до 34 години, завършили в предходните 1-3 години средно образование със степен на професионална квалификация, както и образование с професионална квалификация след средно, но не висше (нива 3 и 4 по МСКО). Източник: Евростат, [edat_ifse_24](#) [данни от 30.8.2017 г.].

лица са заети в сферата на услугите, 1/5 – в промишлеността, и 6.8% в първичния икономически сектор⁽⁹⁾ (Фигура 5).

През последните години секторът на услугите разширява в известна степен обхвата си, като започва да наема повече хора в сферата на финансовите, застрахователни, административни, технически услуги, спомагателни дейности, хотелиерство и ресторантьорство. Заетостта в промишления сектор отбелязва спад, най-вече в добивната промишленост. От 2013 г. насам балансът между секторите остава сравнително стабилен.

Фигура 5. Разпределение на заетите лица по икономически сектори за периода 2012/16 г. (възрастова група над 15 години, % от общата заетост)

Източник: Национален статистически институт.

През 2016 г. нараства търсенето на работна сила в реалната икономика. От 2013 г. насам бюрата по труда регистрират бързо увеличаване на броя на свободните работни места. С помощта на активни политики за пазара на труда, този брой достига най-високите си стойности през 2014 г. и 2015 г. (като възходящата тенденция продължава и през 2016 г.), в сравнение с нивата от периода преди кризата.

⁽⁹⁾ Първичният икономически сектор използва директно природните ресурси.

През 2016 г. по-голяма част от регистрираните в бюрата по труда почти 196 300 свободни работни места (Агенция по заетостта, 2016 г.) са разпределени между следните сектори:

- (а) Преработваща промишленост - 28%, което говори за бързо възстановяване от най-драстичния спад на броя на свободни работни места по време на икономическата криза;
- (б) Търговия на едро и дребно; ремонт на автомобили и мотоциклети - 14.4%;
- (в) Хотелиерство и ресторантьорство - 11.3%;
- (г) Административни и спомагателни дейности - 7.8%;
- (д) Публична администрация и отбрана; задължително социално осигуряване - 5.5%;
- (е) Образование - 5.4%.

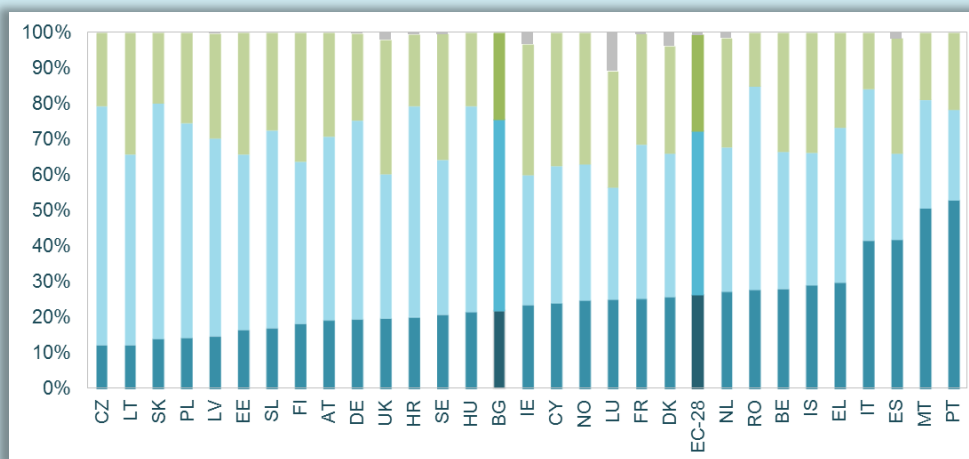
През 2016 г. по-голяма част от безработните лица търсят заетост в сферата на персонални услуги на позиции за готвачи, сервитьори, бармани, фризьори, козметици, които възлизат общо на над 24 000 работни места⁽¹⁰⁾. Наблюдава се също така голямо предлагане за оператори на стационарни машини и съоръжения (15 244 работни места), продавачи (13 301 работни места), учители в областта на основното и средно образование, включително учители в областта на ПОО (почти 13 700 работни места) и административен персонал (касиери, рецепционисти, оператори по въвеждане на данни, технически сътрудници – над 8 400 работни места).

1.3. Образователно равнище

В България образователното равнище е традиционно високо, което важи и за областта на ПОО. През 2016 г. делът на населението на възраст до 64 години със завършено средно и след средно образование е по-висок от средния за ЕС и възлиза на 53.7%. Делът на лицата с ниска или без квалификация възлиза на 21.9% и е по-нисък от средния за ЕС (Фигура 6).

⁽¹⁰⁾ Изследване на свободните работни места на първичния пазар по професии (Агенция по заетостта, 2016 г.).

Фигура 6. Население (възрастова група от 15 до 64 години) по най-висока образователна степен, придобита през 2016 г.

Бележка: Данните се основават на МСКО 2011 г.

МСКО 0-2 = лица с по-ниско от основно образование, в начален или прогимназиален етап на основното образование

МСКО 3-4 = лица със средно образование или с образование след средно, но не висше

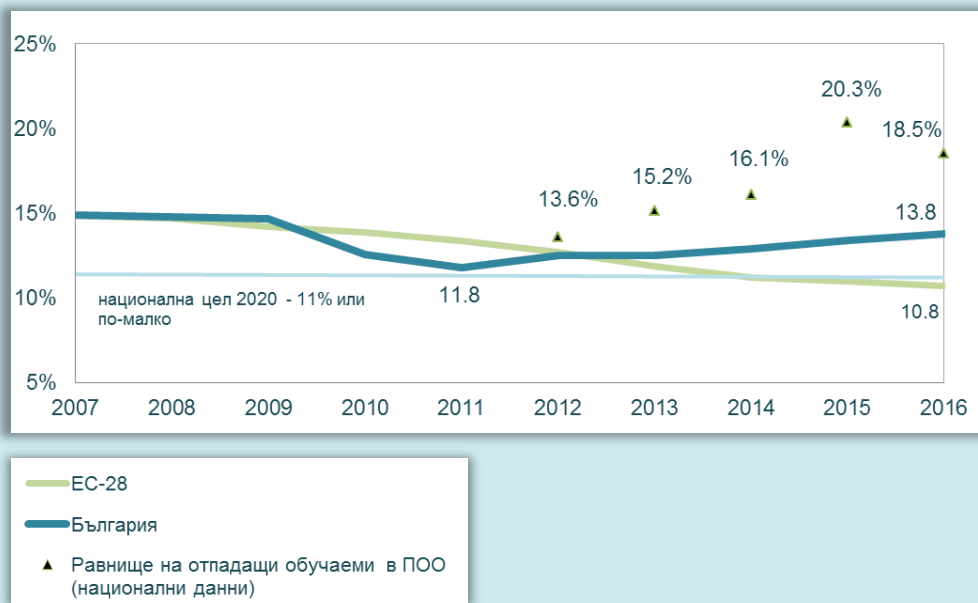
МСКО 5-8 = лица с висше образование

Източник: Евростат, *lfsa_pgaed* [данни от 5.5.2017 г.].

Въпреки високото образователно равнище, делът на преждевременно напускащите системата на образование и обучение спада от 14.9% през 2007 г. едва на 13.8% през 2016 г., като тази стойност надвишава поставената национална цел от 11% през 2020 г. (Република България, 2017 г.). Делът на отпадащите от системата на ПОО ⁽¹¹⁾ е по-висок от този в системата на общото образование поради „социално-икономически фактори, образователни затруднения и все повече в резултат на миграция (повече от 50% от отпадащите)” (Европейска комисия 2017b, стр. 4).

⁽¹¹⁾ За отпаднали от училище се считат ученици, които не се записват в следващия клас до завършване на 12 клас.

Фигура 7. Преждевременно напуснали системата на образование и обучение за периода 2007/16 г.

Бележка: Делът от населението на възраст между 18 и 24 години, завършили не по-високо от основно образование, които не продължават своето образование или обучение

Източник: Евростат, tsdsc410 [данни от 30.8.2017 г.].

През периода 2009-11 г. се наблюдава намаляване на дела на преждевременно напусналите системата на образование и обучение. Причината за това би могла да бъде невъзможността на много млади хора да си намерят работа по време на икономическата криза, в резултат на което остават в системата на образованието или обучението.

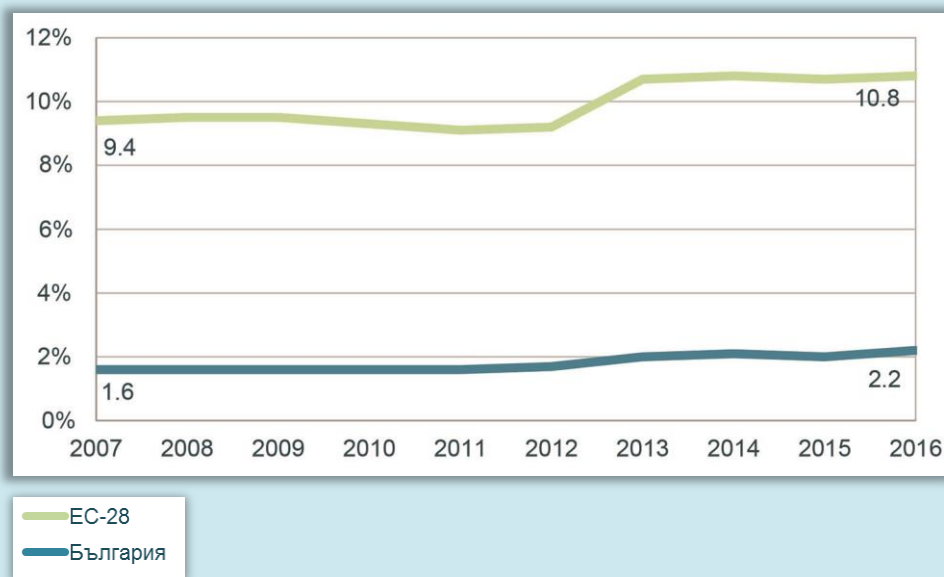
През юли 2017 г. правителството стартира междуинституционален механизъм за задържане в образователната система на учащи в риск от отпадане. ⁽¹²⁾. Сформирани са над хиляда междуинституционални екипа (с участието на Министерството на образованието и науката (МОН) и Министерството на труда и социалната политика (МТСП), както и на органите на местното самоуправление), които да работят с отделните учащи и техните

(¹²) Решение No 373/5.7.2017 на МС за създаване на механизъм за съвместна работа на институциите за обхващане и задържане в образователната система на деца и ученици в задължителна предучилищна и училищна възраст: http://pris.government.bg/prin/file_view.aspx?did=79904&pid=88425 [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

семейства. В задачите на екипите се включват посещения в домовете на отпаднали ученици, установяване на причините за напускане на системата на образование и обучение, провеждане на разговори с родителите и мотивиране на учащите да се върнат в училище. В началото на 2017/18 г. 17 297 обучаеми лица в системата на общото образование и ПОО се връщат в училище. ⁽¹³⁾.

Ученето през целия живот също може да предостави възможности за обучение на преждевременно напусналите системата на образование и обучение, включително и на възрастни (Фигура 8).

Фигура 8. Участие в учене през целия живот за периода 2005-16 г.

Бележка: Дял на населението на възраст от 25 до 64 години, участващо в образование и обучение

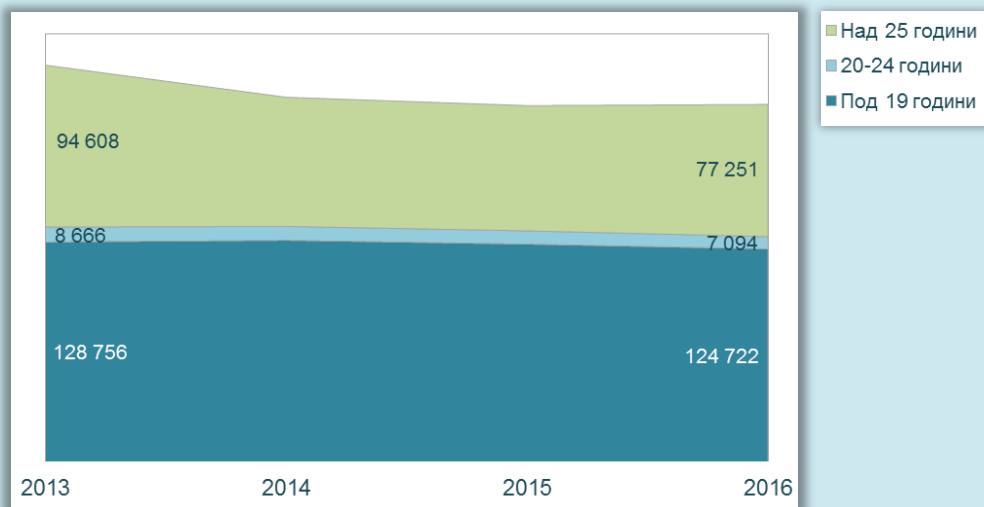
Източник: Евростат, trng_ifse_01 [данни от 1.6.2017 г.].

Процентът на участие в учене през целия живот е вторият най-нисък в ЕС за 2016 г. Този процент започва да се увеличава едва през последните десет години. Стратегиата за учене през целия живот 2014-2020 г. и годишните планове за действие за нейното изпълнение подкрепят мерки за повишаване

⁽¹³⁾ Съобщение за пресата на Министерството на образованието и науката (16.11.2017 г.): <https://mon.bg/?go=news&p=detail&newsId=2829> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

нивото на участие на възрастни, като делът им трябва да достигне 5% до 2020 г. Дискусии на експерти от Cedefop с разработващите политиките в страната ⁽¹⁴⁾ внасят светлина по отношение на начина, по който българите възприемат участието в образование и обучение. Поради високата стойност, която се придава на получените в резултат от формалното образование и обучение документи, неформалното обучение, което не завършва с издаването на подобни документи, не винаги се възприема (и поради тази причина е възможно да не се отчита) като учене през целия живот.

Фигура 9. Обучаващи се в програми за ПОО по възраст за периода 2013/16 г.

Източник: МОН; НАПОО.

Както се вижда от Фигура 9, делът на възрастните (над 25 години), които участват в начално и продължаващо ПОО намалява от 40.4% (2013 г.) до 36.6% (2016 г.) от общия брой обучавани лица в системата на ПОО. Подобно развитие отразява демографските тенденции, но също и наличието на ограничено финансиране от Европейския социален фонд (ЕСФ) в началото на новия за структурните фондове програмен период 2014/20 г.

⁽¹⁴⁾ От 2 до 4 октомври 2017 г. в София.

1.4. Политики по заетостта, оказващи влияние върху ПОО

Националната политика по заетостта 2017 ⁽¹⁵⁾ е насочена към намаляване на дисбаланса между търсенето и предлагането на работна ръка, създаване на работни места, постигане на мобилност на работната сила и подобряване на бизнес средата. Наред с това, тя има за цел да развие социалните партньорства и да постигне целите на „Европейската гаранция за младежта“ чрез допълнително намаляване на равнището на младежката безработица. Не на последно място, стремежът е да се постигне ефективност, както и да се подобри качеството на услугите, предоставяни от Агенцията по заетостта и нейните териториални структури.

През 2016 и 2017 г. ЕСФ и държавният бюджет финансират професионалното обучение на 21 500 (8%) от регистрираните безработни. Обучението се предлага най-вече от лицензирани доставчици на ПОО (центрове за професионално обучение), както и от други организации.

⁽¹⁵⁾ Министерство на труда и социалната политика, 2017 г.

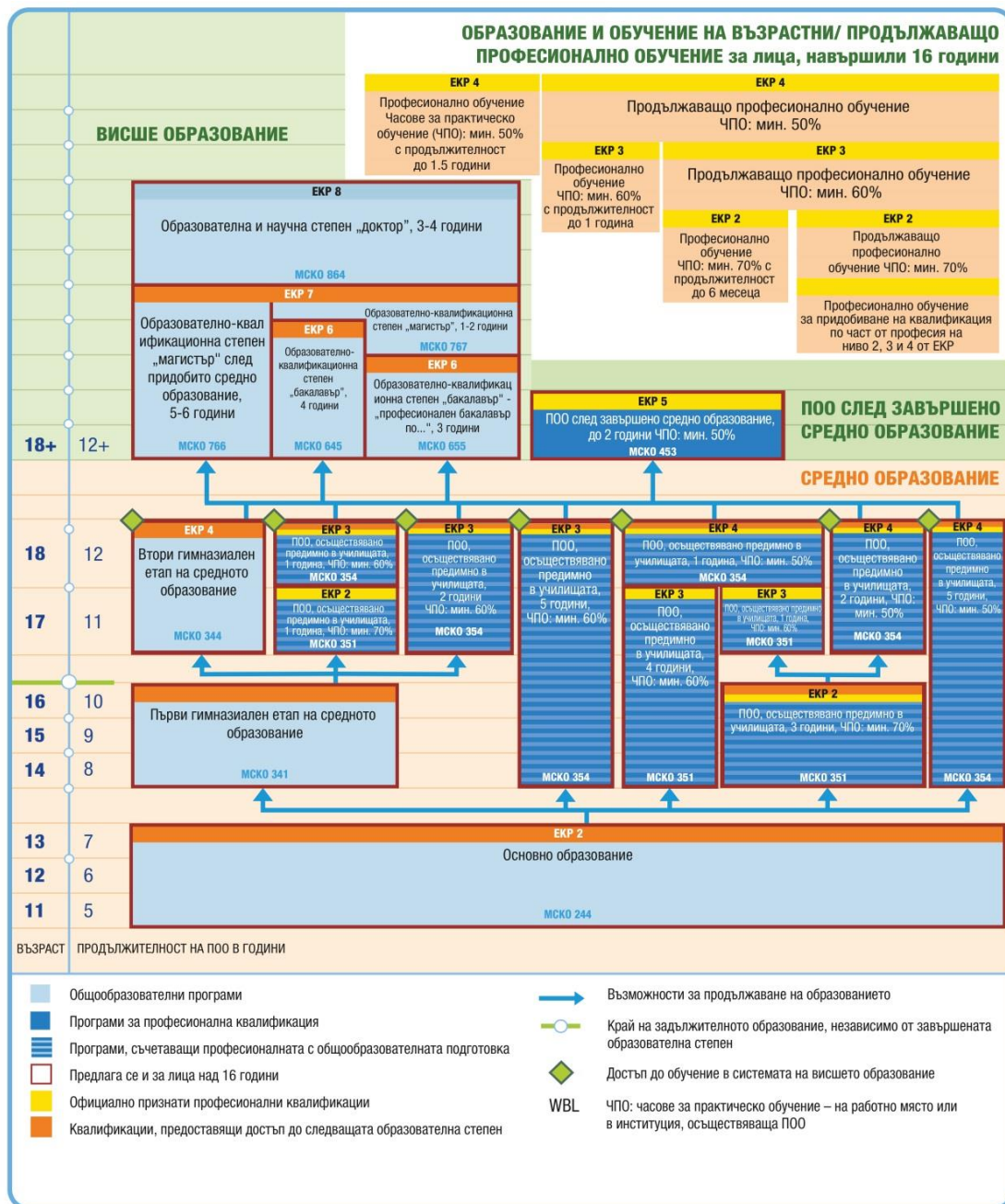
ЧАСТ 2.

Осъществяване на ПОО

2.1 ПОО в рамките на националната система за образование и обучение

Фигура 10. ПОО в българската система на образование и обучение през учебната 2017/18 г.

Забележка: МСКО-П 2011.

Източник: Cedefop и ReferNet България.

Правото на образование се гарантира от Конституцията на Република България. Образованието и обучението са регламентирани в три основни закона:

- (а) Закон за предучилищното и училищното образование, ЗПУО (2015 г.) ⁽¹⁶⁾;
- (б) Закон за професионалното образование и обучение, ЗПОО (1999 г., последно изменен през 2018 г.)
- (в) Закон за висшето образование, ЗВО (1995 г., последно изменен през 2016 г.).

Каре 1. Последна реформа в образованието

Новият ЗПУО въвежда реформа в образованието, която води и до промени в ЗПОО. Основната цел на реформите е постигане на по-голяма гъвкавост и пропускливост на образователните пътеки. Приоритетите на МОН са в съзвучие с формулираната цел и са ориентирани към:

- осъществяване на приобщаващо образование (намаляване на броя на ранно напускащите системата на образование и обучение);
- подобряване качеството на ПОО;
- повишаване на професионалната квалификация на учителите и обучаващите.

Източник: Според представеното от директора на Дирекция ПОО, МОН, България на 4 октомври 2017 г.

В ЗПУО са определени следните образователни степени и етапи:

- (а) Основно образование, начален етап (1-4 клас) (Европейска квалификационна рамка (ЕКР)/ Национална квалификационна рамка (НКР) Ниво 1);
- (б) Основно образование, прогимназиален етап (5-7 клас) (ЕКР/НКР Ниво 2);
- (в) Средно образование, първи гимназиален етап (8-10 клас) (не се определя ниво по ЕКР/ НКР);
- (г) Средно образование, втори гимназиален етап (11-12 клас) (ЕКР/НКР Ниво 4)
- (д) Висше образование, бакалавър и професионален бакалавър (ЕКР Ниво 6; НКР Ниво 6А, 6Б);
- (е) Висше образование, магистър ЕКР/НКР Ниво 7);
- (ж) Висше образование, доктор (ЕКР/НКР Ниво 8).

⁽¹⁶⁾ Отнася се за обучаеми лица, записали се в 1 или 5 клас след учебната 2016/17 г., и в 8 клас след учебната 2017/18 г. Останалите обучаеми лица ще завършат обучението си според разпоредбите на стария Закон за народната просвета.

Според законодателството професионалното обучение след завършено средно образование, осъществявано по програми за обучение, които не се считат за висше образование, води до придобиване на степен за професионална квалификация, а не до придобиване на образователна степен (Каре 2). Професионалното обучение за придобиване на професионална квалификация след завършено средно образование се осъществява от професионалните колежи.

Каре 2. Разликата между образователна степен и степен на професионална квалификация в национален контекст

Степента на професионална квалификацията е свързана с определена професия, и се придобива отделно от придобиването на образователна степен (основно, средно или висше образование). Тя може да се придобие като допълнение към средното образование, като получената диплома е еднаква за общото и за професионалното образование, и дава право за продължаване на образованието или за професионално обучение.

Източник: Дискусия между експерти от Cedefop и разработващите националните политики, проведена на 2-4 октомври 2017 г. в София.

Началния и прогимназиален етап на основното образование (1-7 клас) са задължителни. Началният етап започва на 7-годишна възраст⁽¹⁷⁾ и се осъществява от държавни, общински и частни училища. В основното образование не се осъществяват програми за ПОО. След завършване на основно образование учениците могат да продължат обучението си в общообразователни програми и програми за професионално обучение в системата на средното образование. През учебната 2016/17⁽¹⁸⁾ всички общообразователни програми в гимназиалния етап на обучение стават профилирани, което означава, че се поставя акцент върху избран предмет, като например математика, природни науки или чужди езици.

Средното образование включва програми за общо (профилирано) образование и програми за ПОО, разпределени в два последователни етапа: първи и втори. Образованието е задължително за обучаемите лица до навършване на 16-годишна възраст. В края на втория гимназиален етап учениците, положили държавни зрелостни изпити (матура)⁽¹⁹⁾ по български език и по друг предмет по избор или държавен изпит за придобиване на

⁽¹⁷⁾ Навършили 7 години към 31 декември.

⁽¹⁸⁾ На практика, първите обучаеми лица се записват през 2017/18 г.

⁽¹⁹⁾ На български език: *държавен зрелостен изпит*.

степен на професионална квалификация ⁽²⁰⁾ (за обучаемите лица в ПОО), получават диплома за средно образование (ниво 4 по ЕКР). Зрелостниците, които не са се явили или не са положили успешно някои от задължителните два зрелостни изпита, получават удостоверение за завършен втори гимназиален етап на средното образование, което дава право на професионално обучение за възрастни ⁽²¹⁾, но не дава право за продължаване на образованието в системата на висшето образование. Завършилите програмите за ПОО получават диплома за придобито средно образование и свидетелство за професионална квалификация.

В сферата на висшето образование не се осъществяват програми за ПОО. Но програмите за образователно-квалификационната степен „бакалавър - (професионален бакалавър)” (ниво 6а по НКР, ниво 6 по ЕКР) имат по-голяма практическа насоченост в сравнение с академичните бакалавърски програми. Висшите училища могат да създават центрове за професионално обучение и да осъществяват професионално обучение, което не се счита за висше професионално обучение. Партньорството между ПОО и институциите във висшето образование улеснява прехода от ПОО, завършено в рамките на средното образование, към програмите за висше образование. Резултатите от ученето, придобити в ПОО могат да се признават от институциите във висшето образование. Има възможност завършилите ПОО да се запишат в програми за висше образование без приеман изпит. Някои програми за висше образование дори запазват места за завършили ПОО в сходни образователни сфери, като например инженерните програми на техническите университети.

2.2 Регулирано от държавата ПОО

Този раздел съдържа информация, свързана с възможности за учене, които водят до придобиване на признати от държавата квалификации ⁽²²⁾, независимо от възрастта или наличието на предходен учебен опит (НАПОО, 2016 г.). Настоящият доклад разглежда заедно началното и продължаващото ПОО ⁽²³⁾.

⁽²⁰⁾ До 2020 г. държавният квалификационен изпит може да бъде заменен с друг предмет.

⁽²¹⁾ След навършване на 16 години.

⁽²²⁾ Включително за образователните и квалификационни степени според националните дефиниции.

⁽²³⁾ Продължаващо обучение се предлага на обучаеми, навършили 16 г., които биха искали да продължат да учат или да актуализират знанията или уменията си. Възможно е за тази цел да се изисква завършено образователно ниво.

Повечето обучаеми се насочват към програма за професионално образование на 14-годишна възраст (7 клас). Тъй като за общото и професионалното образование, към момента се полага един и същ първи задължителен държавен зрелостен изпит, основните фактори при избора на ПОО са семейните традиции и личните предпочитания. Професионалното ориентиране все още е в процес на развитие и не оказва реално влияние върху избора на обучаемите лица.

Обучаемите могат да изберат формата на обучение. ПОО се организира в осем различни форми на обучение, въпреки че не всички програми се предлагат във всички форми (Фигура 11).

Фигура 11. Форми на обучение в ПОО

Форма на обучение	Описание
Дневна	Обучението се провежда между 7 и 19 ч. и не продължава повече от 8 часа на ден, 5 дена в седмицата
Вечерна	Обучението се провежда след 17 ч. и не продължава повече от 6 часа на ден, 5 дена в седмицата
Задочна	Включва интензивни занятия в училище, самостоятелно учене и изпити по всеки предмет/ модул
Индивидуална	Организира се за индивидуални обучаеми лица и включва индивидуални занятия, самостоятелно учене и изпити по всеки предмет/ модул
Дистанционна	Индивидуално или групово, базирано на ИКТ обучение, което включва дистанционни занятия, самостоятелно учене, обратна връзка за резултатите от ученето и присъствени изпити по всеки предмет/ модул
Дуална	Организира се от доставчици на ПОО, в сътрудничество с работодатели и включва обучение чрез работа в реална работна среда, наред със занятията в училище
Самостоятелна	Състои се от самостоятелно учене и изпити по всеки предмет/ модул

Бележка: Формите на обучение се определят от закона, а доставчиците на ПОО вземат решение относно точните дефиниции.

Източник: МОН, 2015 г.

Най-популярната форма на обучение за учениците в средното професионално образование е дневната. През 2017 г. тя се предпочита от 85.9% от обучаемите лица в ПОО, докато 7.10% предпочитат задочната форма, а 4.49% - самостоятелната. Индивидуалната и комбинираните форми на обучение са въведени с цел осигуряване на възможности за по-гъвкаво обучение за ученици със специални образователни потребности или ученици, които поради някаква причина не могат да посещават редовните дневни занимания в училище.

Практическото обучение (учебна практика, производствена практика, обучение чрез работа) е задължителен елемент от всяка програма за ПОО. В национален контекст практическото обучение, което се провежда на място в училищата като част от редовните занимания в рамките на учебната година, се нарича учебна практика. При професии, свързани с високотехнологични процеси обучението се провежда в реална работна среда. Провеждането на практическо обучение в предприятието (за период от две седмици или месец) в края на 11 и 12 клас се нарича производствена практика. Часовете, предвидени за практическо обучение са не по-малко от 70% от общия брой учебни часове за отраслова и специфична професионална подготовка за професиите със степен на професионална квалификация, съответстваща на ниво 2 по НКР/ ЕКР, не по-малко от 60% за професиите със степен на професионална квалификация, съответстваща на ниво 3, и не по-малко от 50% за професиите със степен на професионална квалификация, съответстваща на нива 4 и 5.

2.2.1 Степен на професионална квалификация

В областта на ПОО могат да бъдат придобити четири степени на професионална квалификация:

- (а) Първа степен: придобити компетентности за изпълнение на рутинни дейности (най- малко 70% часа за практическо обучение – ниво 2 по НКР/ЕКР;
- (б) Втора степен: придобити компетентности за изпълнение на дейности от комплексен характер при изменящи се условия (най-малко 60% часа за практическо обучение) – ниво 3 по НКР/ЕКР;
- (в) Трета степен: придобити компетентности за изпълнение на дейности от комплексен характер при изменящи се условия, както и поемане на отговорности за работата на други лица (най-малко 50% часа за практическо обучение) – ниво 4 по НКР/ЕКР;
- (г) Четвърта степен: придобити компетентности за изпълнение на широк кръг дейности с комплексен характер при изменящи се условия, както и поемане на управленски отговорности за работата на други лица и за

разпределяне на ресурси (най-малко 50% часа за практическо обучение)
- ниво 5 по НКР/ЕКР.

2.2.2 ПОО в системата на средното образование

Една от задачите на професионалното образование е придобиване на квалификация по професия. Професионалното образование се осъществява чрез професионална подготовка и общообразователна подготовка, необходима за придобиване на средно образование. ПОО може да се осъществява и по пътя на обучение чрез работа (дуална система на обучение) (Фигура 11).

Училищата, осигуряващи ПОО, са професионалните гимназии, училищата по изкуствата и спортните училища. Други институции (профилирани гимназии, средни училища, училища в местата за лишаване от свобода) също осъществяват ПОО като програма отделна от основната (Раздел 2.2.8).

Примери за квалификации на ниво средно образование (Фигура 10) са: техник на компютърни системи, техник по транспортна техника, електротехник, ресторантьор, готвач, икономист, системен програмист, строителен техник и техник на селскостопанска техника.

Професионално образование се придобива след 12 клас и успешно полагане на задължителен държавен зрелостен изпит (матура) по български език и литература и задължителен държавен изпит за придобиване на професионална квалификация (Каре 2) ⁽²⁴⁾. Последният съдържа теоретична и практическа част и се базира на набор от възможни въпроси, практически задания и критерии за оценка, одобрени от МОН ⁽²⁵⁾.

В състава на комисиите за провеждане на държавния изпит за придобиване на държавна квалификация се включват представители на обучаващата институция, на работодателите, и работниците и служителите, както и специалисти с минимум четири години опит в съответната област ⁽²⁶⁾. Завършеното професионално образование се удостоверява с диплома за завършено средно образование (ниво 4 по ЕКР) и свидетелство за професионална квалификация (нива 3 или 4 по ЕКР). Придобитата професионална квалификация предоставя достъп до пазара на труда.

⁽²⁴⁾ До 2020 г. ще бъде възможно изпитът за придобиване на професионална квалификация да се замени с изпит по друг предмет, както в системата на общото образование.

⁽²⁵⁾ Така наречените национални изпитни програми.

⁽²⁶⁾ За програмите по изкуства и спорт, в комисиите участват и представители на съответните висши училища по изкуства/ спорт, както и представители на културни институти и спортни федерации.

Учениците, които желаят да продължат образованието си, могат да кандидатстват във висшите училища (НАПОО, 2016 г.).

2.2.3 ПОО след средно образование

Професионална квалификация след средното образование, но не висше (МСКО 2011 ниво 4, ниво 5 по ЕКР) може да се придобие само от лица със завършено средно образование. Придобитата квалификация на това ниво дава достъп до пазара на труда, но не води до придобиване на по-висока образователна степен.

Примери за такива квалификации са: хотелиер, организация и управление на хотелиерството, ресторантьор, организация и управление в ресторантьорството, а също така и квалификации в областта на спорта и военното дело/ отбраната.

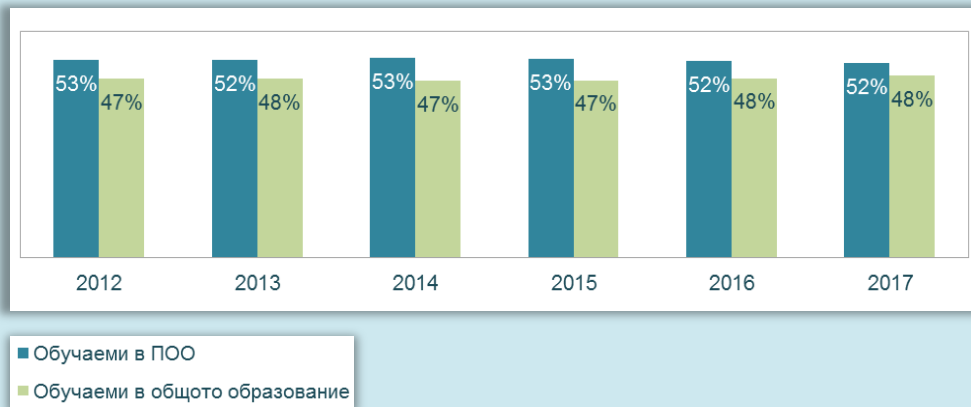
Институциите, които осъществяват ПОО след средно образование са професионалните колежи. Делът на обучаемите лица в професионалните колежи в сравнение с общия брой обучаеми лица в системата на ПОО, е незначителен (около 1% през 2017 г.). Професионалните гимназии, училищата по изкуствата и спортните училища също могат да предоставят ПОО за придобиване на квалификации, които се отнасят към ниво 5 по ЕКР, ако има решение на съответния министър. ⁽²⁷⁾.

2.2.4 Участие в ПОО

Броят на обучаваните лица в професионалното образование и обучение надвишава този на обучаемите се в системата на общото образование. През 2017 г. обучаемите лица в ПОО наброяват 117 130, което представлява 51.7% от общия брой на учениците в системата на средното образование. Но този дял бележи спад в сравнение с 52.5% през 2012 г. (Фигура 12).

⁽²⁷⁾ От министър на образованието и науката, на културата, или на младежта и спорта.

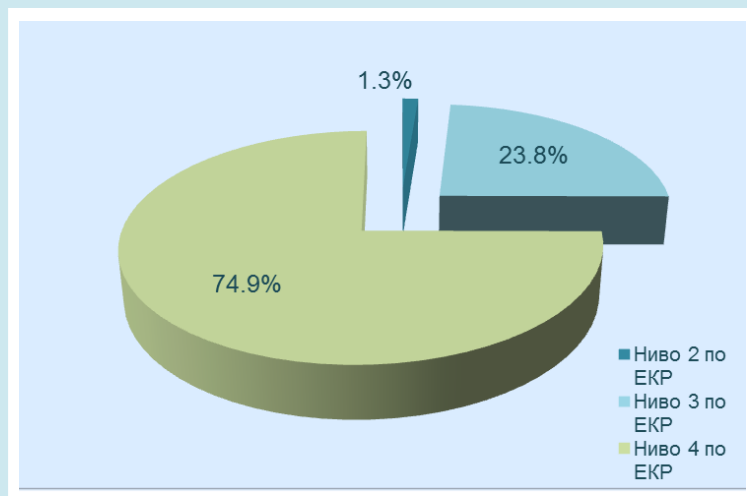
Фигура 12. Обучаеми в системата на средното образование

Източник: МОН.

Повечето обучаеми лица (74.9%) в средното професионално образование придобиват степен на професионална квалификация, съответстваща на ниво 4 по НКР/ ЕКР (Фигура 13).

Фигура 13. Обучаеми лица в ПОО по степен на професионална квалификация през учебната 2016/17 г.

Източник: МОН.

През 2017 г. делът на включилите се в програми за придобиване на професионална квалификация, съответстваща на ниво 2 по ЕКР/ НКР, се увеличава почти пет пъти до 6.40%, в сравнение с 1.3% през 2012 г. В резултат на образователната реформа, която гарантира по-широк достъп, завършилите тези програми могат да продължат образованието си в програми, съответстващи на ниво 3 и 4 по ЕКР/ НКР или да намерят реализация на пазара на труда.

Традиционно броят на мъжете в ПОО е по висок (60%) ⁽²⁸⁾. Те предпочитат програми, свързани с компютърни системи и програмиране (най-предпочитаният избор), транспорт, земеделие, икономика, строителство. В повечето случаи жените се записват в програми по икономика и администрация (най-предпочитаният избор), услуги (туризъм, хотелиерство и ресторантьорство), както и дизайн и облекло.

2.2.5 Рамкови програми

Придобиването на професионална квалификация в системата на ПОО се регламентира с рамкови програми, утвърдени от министъра на образованието и науката. Доставчиците на ПОО използват рамковите програми като база за създаване на свои учебни програми. ⁽²⁹⁾ Рамковите програми включват:

- (а) общи разпоредби, включително и нормативна база, цел и предназначение на програмата;
- (б) изисквания ⁽³⁰⁾:
 - (i) входящи (възраст, здравословно състояние, входящо образователно и квалификационно равнище),
 - (ii) възможности за професионално развитие;
 - (iii) форма/и на обучение (дневна, вечерна, задочна, дуална система на обучение).
- (в) структура на учебната програма (избор на модули);
- (г) съдържание на учебния модул (теоретично и практическо);
- (д) условия за завършване (държавни изпити за придобиване на степен на професионална квалификация и финални изпити за придобиване на квалификация по чест от професия).

⁽²⁸⁾ НСИ, данните са предоставени от български експерти.

⁽²⁹⁾ Задължителната част в учебната програма на професионалните училища се разработва от МОН.

⁽³⁰⁾ Изискванията към навършилите 16 г. са различни.

Таблица 1. Рамкови програми

Вид	Дуална система за обучение	За възрастни (16+)	Ниво по ЕКР	Степен на професионална квалификация	Продължителност (години)	Провежда се в
А	☒	☒	2	1	≤0.5 ^(а) , 1 или 3	Училища и ЦПО
Б	☒	☒	3 и 4 ^(а)	2 или 3	≤1.5 ^(а) , 1 или 4	Училища и ЦПО
В	☒	-	3-4	2 или 3	1, 2 или 5	Училища
Г	☒	Само за възрастни	5	4	≤2 ^(а)	Училища и професионални колежи
Д	☒	☒	2-4 част от професия	-	1	Училища и ЦПО
Е	☒	Само за възрастни	2-4 или част от професия	1, 2, 3 или никаква	Не е определена	Училища и ЦПО

Бележка: ^(а)програми само за възрастни.

Само обученията по рамкови програми **В (Б) и С (В)** предлагат достъп до висше образование при завършване и само при условие, че освен свидетелство за професионална квалификация е получена и диплома за завършено средно образование

Източник: <https://www.navet.government.bg/bg/dokumenti/normativni-dokumenti/ramkovi-programi/>

2.2.6 Изисквания към кандидатите

Изискванията за включване в програмите за ПОО са свързани с минимална възраст, здравословно състояние, входящо образователно равнище и входящо квалификационно равнище.

Минималната възраст на кандидата в годината на кандидатстването е 13 години за училищата, и 16 години, когато обучението се извършва от друга обучаваща институция (доставчици на начално и продължаващо обучение за заети и безработни лица без придобиване на образователна степен). Здравословното състояние на кандидата се удостоверява с медицински документ, доказващо, че професията, по която желае да се обучава, не му е противопоказна. Входящото минимално образователно равнище на кандидата е завършен клас или етап от основното или средното образование, завършен начален етап на основното образование или успешно завършен курс за ограмотяване по разпоредбите на Закона за насърчаване на заетостта.

Налице са следните рамкови програми за ученици (Таблица 2):

Таблица 2. Програми за ПОО

Рамкова програма	Продължителност (години)	Минимални входящи изисквания (*)	Ниво по ЕКР
А	3	основно образование	2
	1	първи гимназиален етап	2
Б	4	основно образование	3
	1	основно образование и първа степен на професионална квалификация	3
В	5	основно образование	3-4
	2	основно образование и първа степен на професионална квалификация	3-4
	1	10 клас и първа или втора степен на професионална квалификация	3-4
Д	до 1	основно образование	2-4 (част от професия)

(*) Национални степени на професионална квалификация

Бележка: Изискванията за обучаеми лица със специални образователни потребности могат да се различават.

Източник: <https://www.navet.government.bg/bg/dokumenti/normativni-dokumenti/ramkovi-programi/>

2.2.7 Дуална система на обучение

Съществуват няколко вида обучение в реална работна среда.

През 1992 г. се въвежда чиракуването за заети лица, което често гарантира работно място в края на обучението, в зависимост от договора с работодателя. Продължителността на този вид обучение е до шест месеца.

През 2014 г. се въвеждат стажове за младежи (до 29 годишна възраст), които вече са придобили степен на професионална квалификация (или висше образование), но нямат трудов стаж по професията. Продължителността на стажовете е от 6 до 12 месеца.

Дуалната система на обучение започва да се развива след 2014 г.; това дава възможност на обучаемите лица да придобият професионална квалификация като практическото обучение в реална работна среда се редува с теоретично обучение в училища или други институции в системата на ПОО. Практическото обучение в реална работна среда се провежда под ръководството на наставник, определен от работодателя. От наставниците се изисква да притежават професионална квалификация по професията, по която се извършва обучението, най-малко 3 години трудов стаж по същата

професия, и да са преминали обучение за наставници, осигурено от работодателя (Таблица 3).

Таблица 3. Основни характеристики на обучението чрез работа (дуална система на обучение).

Регламентирано в	Кодекс на труда ⁽³¹⁾ ; ЗПОО; Наредба за дуалното обучение ⁽³²⁾
Вид договор между работодателя и обучаемото лице	Трудов договор с условия за дуално обучение
Продължителност	1-3 години
Възраст на обучаемото лице	16+ години
Минимални образователни изисквания	Първи гимназиален етап
Възнаграждение	Поне 90% от минималната за страната заплата ⁽³³⁾ (варира според сектора), изплащана от работодателя
Наставници	Финансиране от работодателя
Изисквания към наставниците	Професионална квалификация или висше образование; 3+ години стаж
Специализирано обучение за наставниците, осигурено от работодателя	Да
Задължение на работодателя да предложи работа след приключване на обучението	Не
Задължение на работника да приеме работата, ако такава е предложена	Не
Партньорство с доставчика на ПОО (училище, колеж или център за професионално обучение)	Задължително
Брой дни в рамките на седмицата, прекарани в клас	3 или по-малко в 11 клас; 2 или по-малко в 12 клас
Изпит за придобиване на професионална квалификация	Същият като ПОО, провеждано в училище, но с участието на конкретния работодател в изпитната комисия
Издаден документ	Свидетелство за професионална квалификация

Източник: Министерство на труда и социалната политика, 2015 г.; Министерство на образованието и науката, 2016 г.; Наредба No 8 от 2015 г., регламентираща дуалната система на обучение ⁽³⁴⁾.

⁽³¹⁾ <http://www.lex.bg/laws/ldoc/1594373121> [достъп, осъществен на 29.1.2018].

⁽³²⁾ Наредбата е в процес на преразглеждане през 2017 г.:
http://www.navet.government.bg/bg/media/Naredba_1_dualno_obuchenie_08_09_2015.pdf [достъп, осъществен на 29.1.2018].

⁽³³⁾ 235 евро през 2017 г.

Създаването на устойчив национален модел за дуална система в ПОО е сложна задача. Въпреки че законодателството насърчава дуалното обучение⁽³⁵⁾ и новите учебни планове и програми за дуално обучение в професионалното образование за учебната 2017/18 г. са готови, прилагането на дуалното обучение на този етап се реализира главно в рамките на различни проекти.

От 2015 г. се осъществява съвместна българо-швейцарска програма за пилотно въвеждане на дуално обучение⁽³⁶⁾. Проектът „ДОМИНО”, реализиран от МОН, МТСП, и Министерството на икономиката (МИ), е насочен към създаване на национален модел и изграждане на капацитет за успешно въвеждане на дуално ПОО. През първата година в проекта са включени две професионални гимназии в София и Казанлък, и се работи с две професии. Година по-късно, проектът се разраства и вече обхваща 16 обучаващи институции в системата на ПОО, осъществяващи обучение по пет професии, 424 обучаеми лица и 63 партниращи си фирми в 11 града. През учебната 2016/17 г. първите 20 завършили получават удостоверение за завършено дуално обучение, в допълнение към свидетелството им за придобита професионална квалификация за машинни техници. Повечето от завършилите обучението започват да работят във фирмите, в които са били обучавани, а някои от тях продължават образованието си във висши училища. През учебната 2017/18 г. година в дуална форма на обучение в рамките на проекта се записват около 800 обучаеми лица, разпределени в 30 професионални гимназии в 19 града.

Австрийската стопанска камара също подкрепя дуалното обучение в България с проект, който включва обучение за придобиване на квалификация по професиите „Икономист” и „Мехатроника”. На страницата на Камарата е публикувана информацията, че „след като през учебната 2015/16 година успешно са реализирани първите две паралелки за обучение по дуалната система в България (в София с 27 ученика по професия „Икономист“, специалност „Търговия“ и в Габрово с 26 ученика по професия „Мехатроника“),

(34) <https://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=8097> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

(35) Включително актуализираната Наредба № 1 от 2015 г. за условията и реда за провеждане на обучение чрез работа (дуално обучение), която регламентира отговорностите на заинтересованите страни (училища в областта на ПОО, фирми, наставници, учители и обучаеми).

(36) Подкрепа от Швейцария за въвеждане на принципите на дуалното обучение в българската система за професионално образование.

през учебната 2016/17 година успяват да стартират още 5 нови паралелки. [...]’⁽³⁷⁾.

Германо-българската индустриално-търговска камара осъществява дуално обучение по професията „Фирмен мениджър“ от 2015 г. За целите на този тип обучение е създаден клъстер⁽³⁸⁾, в който участват фирми, обучаващи институции, организации и политически институции.

Друга инициатива, финансирана от фирми в община Панагюрище, подкрепя дуалното обучение за придобиване на квалификация по професиите „Машинен техник“, „Минен техник“, „Моделиер – технолог на облекло“ и „Техник на прецизна техника“, специалност „Лазерна и оптична техника“.

Гореспоменатите проекти оказват подкрепа за разработване на учебни програми за училища и фирми, а също и за обучение на обучители, като възнагражденията на обучаемите лица се изплащат от фирмите.

През учебната 2017/18 година общият брой на обучаваните по дуалната система лица в системата на ПОО достига 1307. Сред най-популярните са програмите, осигуряващи обучение за придобиване на професионална квалификация в следните области: машини и системи с цифрово-програмно управление (ЦПУ), електронна техника, транспортна техника, електроника, дървообработване, производство и преработка на мляко и млечни продукти, както и готварство.

2.2.8 Доставчици на ПОО

Институции в системата на професионалното образование и обучение са⁽³⁹⁾:

- (а) Професионални училища (осъществяват образование и обучение):
 - (i) Професионални гимназии (373);
 - (ii) Професионални паралелки в други неспециализирани и в специалните училища;
 - (iii) Училища по изкуствата (22);
 - (iv) Спортни училища (24);

⁽³⁷⁾ Източник: http://www.advantageaustria.org/bg/oesterreich-in-bulgaria/news/local/Duale_Ausbildung.en.html [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

⁽³⁸⁾ Източник: <http://bulgarien.ahk.de/bg/qualifizierung/geschaefsfeld-duale-berfsausbildung/> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

⁽³⁹⁾ Според разпоредбите на ЗПОО, центровете за информация и професионално ориентирание (43) са също част от системата на ПОО в България. Цифрите в скоби се отнасят до общия брой на доставчиците на ПОО през учебната 2016/17 година. Източници:
НСИ: <http://www.nsi.bg/en>
Регистър на центрове за професионално обучение на НАПОО: <https://www.navet.government.bg/en/register-cvt/>

- (б) Институции за обучение на възрастни (осъществяват само професионално обучение):
- (i) Професионални колежи (36);
 - (ii) Центрове за професионално обучение (1006).

Професионалните гимназии осъществяват професионално образование и обучение на ниво от 2 до 4 по НКР/ЕКР. В тях се приемат ученици със завършено основно образование (7 клас) или с успешно завършен първи гимназиален етап (10 клас). Професионалните гимназии могат да осъществяват и професионално обучение на ниво 5 по НКР/ЕКР (четвърта степен на професионална квалификация), или професионално обучение с придобиване на квалификация по част от професия, както и да организират обучение на лица навършили 16-годишна възраст.

Училищата по изкуствата и спортните училища осъществяват ПОО на ниво 3 и 4, в някои случаи и на ниво 5 по НКР/ ЕКР.

Професионално образование може да се осъществява и от религиозни, специализирани училища, училища към местата за лишаване от свобода, центрове за специална образователна подкрепа и други неспециализирани училища (обединени училища, профилирани гимназии и др.).

Професионалните колежи осъществяват професионално обучение на ниво 5 по НКР/ ЕКР (четвърта степен на професионална квалификация), като в тях се приемат лица, завършили средно образование.

Центровете за професионално обучение осъществяват професионално обучение на ниво от 2 до 4 по НКР/ ЕКР, както и професионално обучение с придобиване на квалификация по част от професия, предназначено за лица, навършили 16-годишна възраст.

Професионалните гимназии, професионалните колежи, центровете за професионално обучение и центровете за информация и професионално ориентиране са държавни, общински и частни. Спортните училища са държавни или общински. Училищата по изкуства са само държавни.

Продължаващото професионално обучение се провежда в институциите за формално образование и обучение, главно в професионалните гимназии, професионалните колежи и центровете за професионално обучение.

На базата на качествени показатели (иновативни елементи в учебното съдържание, организация, управление, учебна среда и преподаване, правителството може да обяви за „иновативни“ определени доставчици на ПОО в системата на средното образование, което позволява по-голяма гъвкавост при неговото осъществяване. На настоящия етап са идентифицирани 185 училища, които притежават потенциала да бъдат иновативни.

2.2.9 Възрастни лица във формалната система на ПОО

Няма максимална възрастова граница за прием в ПОО. Възрастни лица (навършили 16 г.) могат да се запишат на всеки етап и във всяка форма на обучение, стига да отговарят на изискванията за завършена образователна степен за конкретната квалификация.

За лица, навършили 16 г. се предлагат следните програми (Таблица 4):

Таблица 4. Програми за ПОО за обучаеми лица над 16 годишна възраст

Рамкова програма	Продължителност (години)	Минимални входящи изисквания (*)	Ниво по ЕКР
А	до 6 месеца	начално образование или курс за ограмотвяване	2
Б	до 1 година	първи гимназиален етап	3
	1.5 година	средно образование или 12 клас без успешно положен държавен зрелостен изпит	4
Г	до 2 години	средно образование	5
Д	-	като за пълна квалификация	2-4 (част от професия)
Е	-	част от професия	2
	-	професионална квалификация на ниво 2 от ЕКР	3
	-	професионална квалификация на ниво 3 от ЕКР	4

(*) Национални квалификационни нива в ПОО

Бележка: Изискванията към обучаеми лица със специални образователни потребности може да са различни.

Източник: <https://www.navet.government.bg/bg/dokumenti/normativni-dokumenti/ramkovi-programi/>

За придобиване на професионална квалификация възрастните обучаеми лица преминават обучение в рамките на:

- (а) 300 часа за ниво 2 по ЕКР;
- (б) 660 часа за ниво 3 по ЕКР;
- (в) 960 часа за ниво 4 по ЕКР;
- (г) 1260 часа за ниво 5 по ЕКР.

Възрастни обучаеми лица могат да придобият степен на професионална квалификация според държавните образователни стандарти или квалификация по част от професия. През последните четири години се увеличава броят на желаещите да придобият квалификация по част от професия в сравнение с кандидатите за придобиване на степен на професионална квалификация. От 2013 г. насам общият брой на обучаемите

лица в програми за професионално обучение на възрастни във формалната система намалява със 7%, което може да се дължи както на увеличаването на възможностите за засилено, осигурявано от работодателите неформално обучение на работното място, така и на пренасочване на публичното финансиране от безработните към заетите лица (Фигура 14).

Фигура 14. Възрастни обучаеми лица в ПОО по вид квалификация

Източник: НАПОО.

Наблюдаваното увеличение отговаря на динамиката на пазара на труда. Най-голям е броят на обучаемите, придобили степен на професионална квалификация, съответстваща на ниво 2 по ЕКР/ НКР, докато най-голям брой от придобитите квалификации за част от професия, съответстват на ниво 3 по ЕКР/ НКР.

2.3 Финансиране на ПОО

Според наличните актуални данни, общите публични разходи за образование и обучение през 2015 г. възлизат на 4.0% от БВП, което е по-малко от средното за ЕС ниво от 4.9% (Европейска комисия, 2017b). ЗПУО определя основните принципи на финансиране на образованието, включително и на ПОО. МОН определя стойността на издръжката за един ученик от държавните

и общински училища, в сътрудничество с Министерство на финансите (МС), и в съответствие с държавните стандарти. През учебната 2017/18 г. разходите за един ученик в зависимост от програмата, в която се обучава, варира между 1000 и 1500 евро на година ⁽⁴⁰⁾. Сумата включва разходи за училищната инфраструктура, заплати на учителите и допълнителни възнаграждения (за допълнителна работа, постижения, участие в проекти и др.), както и социални осигуровки.

Училищата получават така наречените делегирани бюджети. Те се определят по формула, в която се залага броя на обучаемите лица в програмата и нейният вид (напр., техническите програми изискват по-големи разходи в сравнение с други програми).

Според ЗПОО източниците на финансиране за държавните и общинските училища, центровете за информация и професионално ориентиране и центровете за обучение на обучители са:

- (а) държавният бюджет;
- (б) бюджетите на общините;
- (в) спонсорства, дарения, завещания;
- (г) собствени приходи;
- (д) национални и международни програми;
- (е) други източници.

Финансирането на професионалното обучение след средно образование се осигурява от физическите лица по реда и условията, определени от министъра на образованието. Обучението се финансира от:

- (а) обучаемите лица;
- (б) работодателите;
- (в) държавния бюджет (активни политики на пазара на труда);
- (г) програмите на ЕС (основно от ЕСФ).

ПОО в системата на средното образование се финансира най-вече от държавата. Частни професионални училища също могат да кандидатстват за държавно финансиране, макар че през учебната 2017/18 г. от общо 350 професионални училища, само 11 са частни.

Всички доставчици на ПОО за възрастни са частни. Те също могат да получават публично финансиране. През 2016 г. самофинансирането на обучителни курсове от обучаемите лица е най-често срещаният източник на финансиране (53.49%), следван от финансиране от работодателите (29.14%) и от национални или европейски публични средства (16.83%)

⁽⁴⁰⁾ Източник: Решение на Министерски съвет No 458/11.8.2017:
http://pris.government.bg/prin/file_view.aspx?did=80315&pid=88929
[достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

2.4 Други форми на обучение

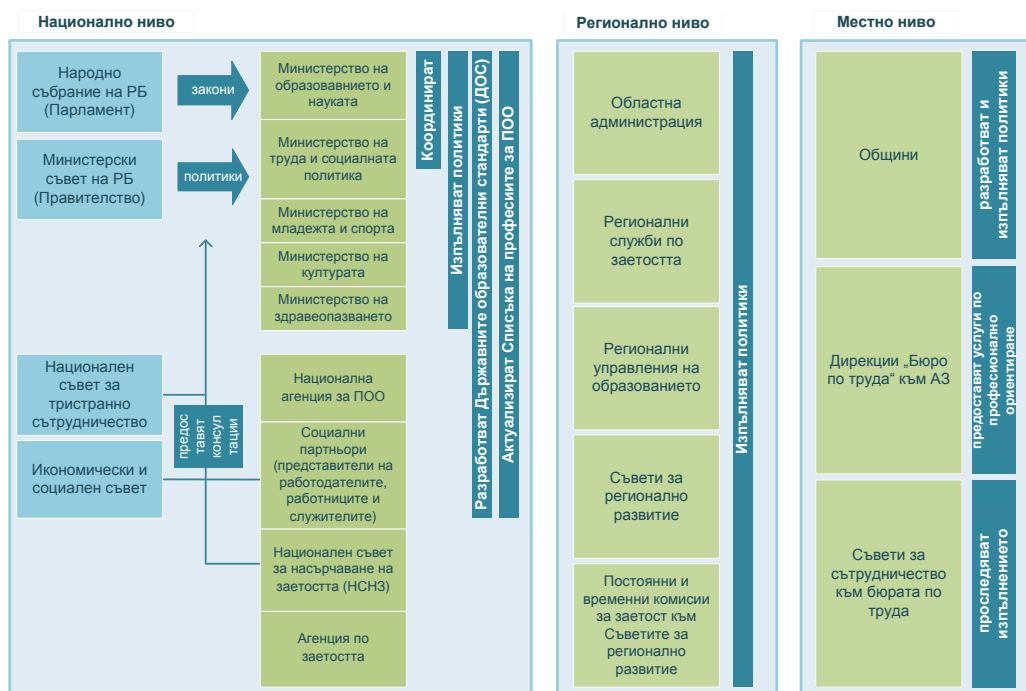
Според Закона за насърчаване на заетостта (2002 г., последно изменен през 2016 г.) професионалното обучение за безработни лица може да бъде организирано от работодателите под формата на курсове за професионална квалификация, обучение на работното място, семинари и конференции.

Неправителствени организации, предприятия, фирми и традиционните български читалища предлагат неформално обучение. Често читалищата са единствените организации в малките населени места, които предлагат достъп до библиотека и интернет.

2.5 Управление на ПОО

Управлението на ПОО се осъществява на национално, регионално и местно ниво. (Фигура 15)

Фигура 15. Управление на ПОО на национално, регионално и местно ниво

Източник: Cedefop на базата на данни на ReferNet България.

2.5.1 На национално ниво

В управлението на ПОО на национално ниво са ангажирани следните институции:

- (а) Народното събрание на Република България осъществява законодателна дейност в областта на ПОО;
- (б) Министерският съвет на Република България определя държавната политика в областта на ПОО;
- (в) МОН управлява, координира и осъществява политиката в областта на ПОО;
- (г) МТСП участва в изпълнението на националната политика в областта на ПОО;
- (д) Министерството на културата (МК) прилага политиката за ПОО в училищата по изкуствата;
- (е) Министерството на младежта и спорта (ММС) прилага политиката за ПОО в спортните училища;
- (ж) Министерството на здравеопазването (МЗ) участва в координирането на Списъка на професиите за ПОО;
- (з) Секторните министерства са включени в разработването, координирането и актуализирането на държавните образователни стандарти (ДОС) за придобиване на квалификация по професии; в разработването, координирането и актуализирането на Списъка на професиите за ПОО; в координирането на държавния план-прием за финансираните от тях училища;
- (и) Социалните партньори (представители на организациите на работодателите и синдикатите) участват в: разработването, координирането и актуализирането на държавните образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии, законовата рамка и политическите документи; актуализирането на Списъка на професиите за ПОО; организирането и провеждането на изпитите за придобиване на професионална квалификация.
- (й) Икономическият и социален съвет (ИСС) обсъжда и изготвя предложения по свързани с образованието въпроси, включително и ПОО в контекста на ученето през целия живот;
- (к) Националният съвет за тристранно сътрудничество (НСТС) обсъжда и изготвя становища относно проектозаконите в областта на заетостта и професионалната квалификация, като по този начин участва във формулирането на политиките в сферата на ПОО. НСТС е орган за консултации и сътрудничество на национално ниво по въпроси, свързани с труда, социалното осигуряване и стандарта на живот. В състава му влизат двама представители на правителството (единият от които е

вицепремиер), двама представители на синдикатите и двама представители на работодателските организации;

- (л) Националният съвет за насърчаване на заетостта към МТСП също е структуриран на трипартитен принцип. Функциите му са свързани с обсъждане и изготвяне на становища относно създаването и реализирането на политиката по заетостта и Националния план за действие по заетостта.
- (м) Националната агенция за професионално образование и обучение (НАПОО) е специализиран орган към Министерския съвет със следните функции: разработва държавните образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии и Списъка на професиите за ПОО в съответствие с нуждите на пазара на труда; издава и отнема лицензии на центрoвете за професионално обучение и на центрoвете за информация и професионално ориентиране; осъществява контрол на дейността в лицензираните центрoве за професионалното обучение за лица над 16-годишна възраст, както и на дейността на центрoвете за информация и професионално ориентиране;
- (н) Агенцията по заетостта (АЗ) осъществява държавната политика по насърчаване на заетостта и предоставя информация за кариерно ориентиране, консултиране и обучение на заети и безработни лица;
- (о) Центърът за развитие на човешките ресурси (ЦРЧР) координира управлението и администрирането на Програмата Еразъм + на ЕС.

2.5.2 На регионално ниво

В управлението на ПОО на регионално ниво са ангажирани следните институции:

- (а) Областната администрация участва в реализирането на държавната политика по заетостта и придобиването на професионална квалификация;
- (б) Регионалните служби по заетостта изпълняват следните задачи: осъществяват държавната политика за обучение на възрастни, безработни и заети лица, за придобиване на професионална квалификация; предоставят мерки и проекти за обучение; осъществяват координиране и подкрепа на местните бюра по труда в областта на професионалното обучение, ориентиране и консултиране;
- (в) Регионалните управления на образованието (териториални административни структури на МОН, разположени в 28-те областни центъра) реализират държавната политика в областта на ПОО на регионално ниво чрез проекти, програми и стратегии за развитие, както и

чрез подпомагане функционирането и подобряването на системата на ПОО на областно ниво;

- (г) Постоянните и временните комисии за заетост към Съветите за регионално развитие определят, организират и контролират прилагането на държавната политика за насърчаване на заетостта и обученията за придобиване на професионална квалификация на регионално ниво.

2.5.3 На местно ниво

В управлението на ПОО на местно ниво са ангажирани следните институции:

- (а) Общините участват в разработването на политиките за ПОО на тяхна територия по отношение на:
- потребността от кадри и професионално ориентиране на ученици, безработни и други лица;
 - развитието на материално-техническата база на училищата, общинските професионални колежи, центровете за професионално обучение и центровете за информация и професионално ориентиране чрез финансови средства от общинския бюджет.
- (б) Дирекциите "Бюро по труда" към АЗ предоставят кариерни услуги като:
- информация за професионално развитие;
 - консултиране и ориентиране за включване в подходящи програми/ мерки за заетост и обучение.
- (в) Съветите за сътрудничество към бюрата по труда проследяват изпълнението на програмите и мерките, включени в Националния план за действие по заетостта (НАПОО, 2016 г.).

2.6 Учители и обучители

През учебната 2016/17 година общият брой на учители и обучители е 102 335, включващ 11 534 души преподавателски състав в професионалните училища, гимназии и колежи ⁽⁴¹⁾. Според данни на НАПОО, заетият в центровете за професионално обучение персонал наброява над 5 000 души. Основният им трудов договор е с професионални гимназии или фирми в съответния промишлен отрасъл.

Преподавателският състав е сред най-бързо застаряващите в ЕС. Почти половината от учителите/ обучаващите са на възраст над 50 години. С цел привличане на повече млади учители, през 2017 г. правителството увеличава учителските заплати с 15% и обявява намерението си за реализиране на увеличение в още по-голям размер до 2021 г. (Европейска комисия, 2017b).

⁽⁴¹⁾ По данни на НСИ.

Националната политика за обучение на учителите се подsigурява чрез нормативни разпоредби относно квалификацията, заетостта и кариерното развитие на учителите ⁽⁴²⁾. Основните принципи и правила, свързани с обучението за придобиване на квалификацията „учител“ са общи за цялата страна и се съдържат в единните държавни изисквания за придобиване на квалификацията „учител“, приети от Министерския съвет през 1997 г. Учителските длъжности се заемат от лица с висше образование, завършили образователно-квалификационна степен „професионален бакалавър“, „бакалавър“ или „магистър“, които наред с това са придобили и професионална квалификация „учител“. Обучението за придобиване на професионалната квалификация „учител“ включва образователен минимум за теоретична и практическа подготовка. Теоретичната подготовка включва следните задължителни дисциплини: педагогика, психология, информационни и комуникационни технологии в обучението и работа в дигитална среда, и методика на преподаването. Професионалната квалификация „учител“ може да се е придобие едновременно с обучението за придобиване на висше образование, или след дипломирането. Придобиването на професионалната квалификация „учител“ е задължително само за учителите по общообразователните предмети (включително чужд език), но не и за учителите по учебни предмети от професионалната подготовка. Тази правна постановка насърчава участието на висококвалифицирани професионалисти от бизнес сектора в образователни дейности в областта на ПОО, които трябва да бъдат насърчавани, с оглед на по-тясното сътрудничество между ПОО и индустрията.

Докато обучението за придобиване на професионалната квалификация „учител“ се осъществява от много висши училища, то следдипломната квалификация, която е пряко свързана с професионалното развитие, може да бъде придобита в специализираните департаменти само на три институции за висше образование.

Наредба № 1 (от септември 2015 г.) относно условията и реда за осъществяване на обучение чрез работа (дуално обучение) предвижда определяне на наставник/инструктор от страна на работодателя за всяко едно обучаемо лице. Според Наредбата наставникът е работник или служител в предприятието и притежава професионална квалификация по професията, по която се извършва обучението, най-малко 3 години професионален стаж по същата професия, и е преминал обучение за наставници, осигурено от работодателя. Наставникът участва в разработването и актуализирането на

⁽⁴²⁾ <http://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=10486> [достъп, осъществен на 20.2.2017];
<http://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=10269> [достъп, осъществен на 20.2.2017].

учебни програми по практическо обучение в реална работна среда на ученици над 16-годишна възраст.

ЗПУО (2015 г.) определя изискванията за провеждане на програми за повишаване на квалификацията на учители и обучаващи. Тези програми могат да се предоставят от фирми, организации и други, и са включени в „Информационен регистър на одобрените програми за повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти“, създаден и поддържан под ръководството на министъра на образованието и науката.

През 2016 г. е създадена нова система за кариерно развитие на учителите и обучаващите в системата на ПОО. Наредба № 12 от 2016 г. регулира статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти. Според разпоредбите на Наредбата, учителите (включително тези в системата на ПОО) са длъжни постоянно да повишават квалификацията си. За участие в обучения за повишаване на квалификацията, на педагогическия специалист се присъждат квалификационни кредити, като един квалификационен кредит се присъжда за участие в обучение с продължителност 16 академични часа, а за всеки период на атестиране всеки педагогически специалист е длъжен да придобие не по-малко от 3 квалификационни кредита от участие в обучение за повишаване на квалификацията, предоставено от външни организации⁽⁴³⁾, както и един квалификационен кредит, придобит в рамките на вътрешноинституционална квалификация. Кредитната система дава възможност за натрупване, пренасяне и признаване на квалификационни кредити (за следващ период на атестиране при промяна на местоработата, при кандидатстване в процедура за придобиване на професионално-квалификационна степен). От педагогически специалисти се очаква да съставят и поддържат свое професионално портфолио (НАПОО, 2016 г.).

Повече информация на тази тема може да бъде намерена в тематичния преглед върху учителите и обучаващите на страницата на Cedefop ReferNet⁽⁴⁴⁾.

2.7 Последни промени в политиките

Наблюдава се размиване на границите между общото образование и професионалното образование и обучение. Така както много от завършилите

⁽⁴³⁾ Законът за предучилищното и училищното образование предвижда атестирането на учителите, директорите и другите педагогически специалисти да се извършва на всеки 4 години

⁽⁴⁴⁾ Ковачев и Ганова, 2016 г.

общообразователни програми веднага започват работа, (например в администрацията), до 90% от обучаемите лица в някои програми за ПОО (напр. в областта на икономика) непосредствено след завършването продължават образованието си във висше училище. Последната образователна реформа предвижда профилирано образование в гимназиалния етап на общото образование, като всеки ученик може да избира профилиращи предмети (напр. математика или чужди езици). В някои случаи, вместо профилирана подготовка обединените и средните училища могат да осъществяват професионална подготовка.

Законът за професионалното образование и обучение (1999 г.) регламентира организацията, управлението и финансирането на ПОО. Измененията в ЗПОО от 2014 година се отнасят до ⁽⁴⁵⁾:

- (а) разширяване достъпа до ПОО чрез валидиране на неформално обучение или информално учене, провеждано от доставчиците на ПОО;
- (б) по-добро съответствие между компетентностите, придобити чрез ПОО и търсенето на пазара на труда;
- (в) засилване процеса на осигуряване на качеството от страна на доставчиците на обучение;
- (г) предоставяне на обучаемите лица на възможността да натрупват кредити, необходими за придобиване на професионална квалификация по дадена професия. Кредитите могат да бъдат прехвърляни между квалификациите по професии в рамките на едно и също професионално направление;
- (д) реструктуриране на държавните образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии чрез единиците резултати от ученето и критериите за оценка;
- (е) въвеждане на дуална система на обучение, което от 2015 г. съчетава обучение в училищна и реална работна среда. Дуалното обучение се основава на партньорството между доставчиците на ПОО и работодателите;
- (ж) въвеждане на задължителни изискванията към доставчиците на ПОО за създаване на вътрешна система за осигуряване на качеството, която да гарантира съответствието на предоставяните услуги с очакванията и нуждите на обществото.

Измененията от 2016 г. привеждат ЗПОО в съответствие със ЗПУО и предоставят допълнителни възможности за придобиване на професионална квалификация във връзка с новата структура на средното образование (два

⁽⁴⁵⁾ <http://dv.parliament.bg/DVWeb/showMaterialDV.jsp?idMat=86590> [достъп осъществен на 29.1.2018 г.].

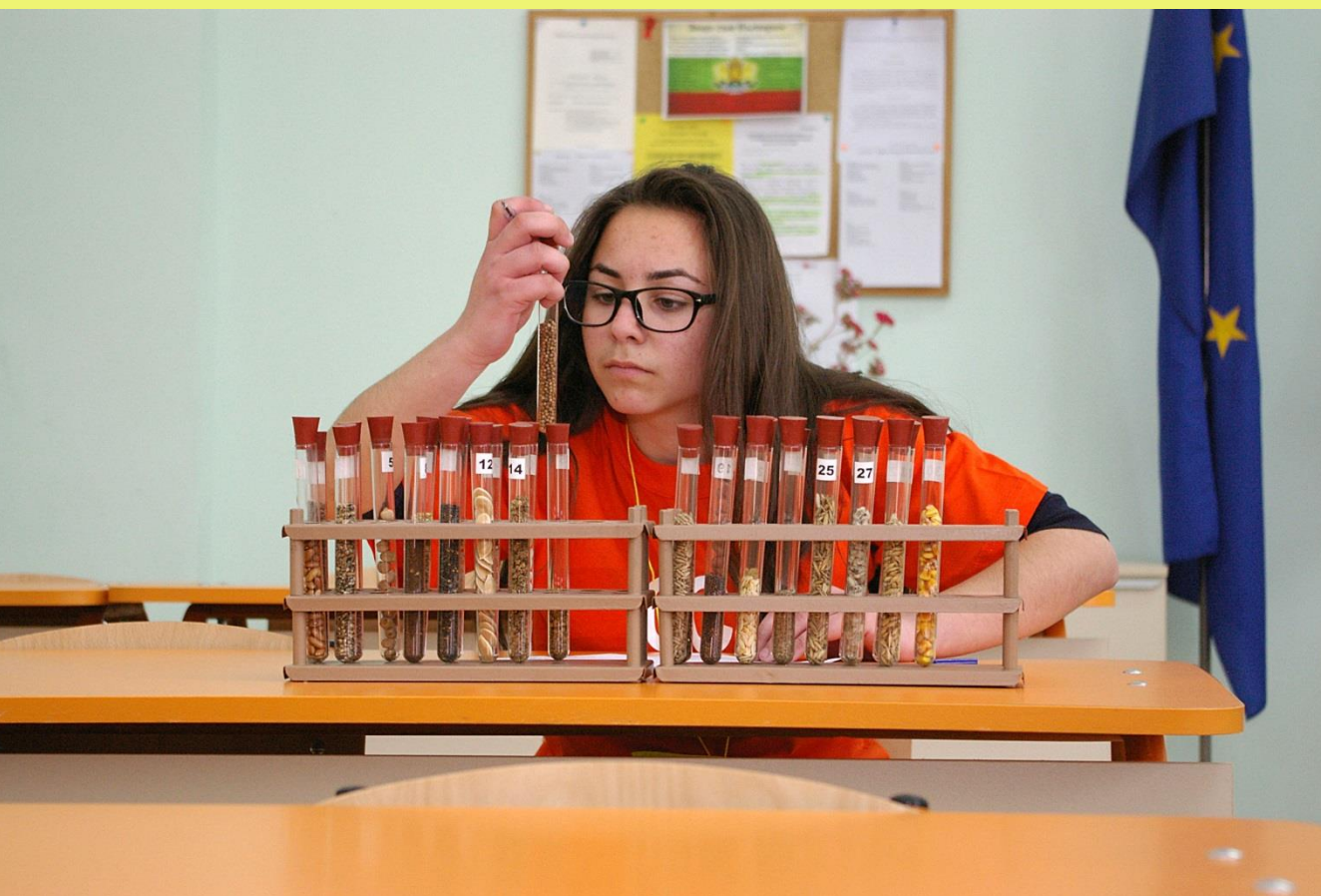
гимназиални етапа). Те целят и подобряване качеството на ПОО чрез промяна на съотношението между теоретично и практическо обучение в полза на практическото, включително и чрез обучение в реална работна среда.

В резултат от промените в ЗПОО, през 2014 г. е променен и Кодексът на труда (1986 г.) с оглед регламентиране на (дуалната система на обучение) като вид чиракуване.

Остават предизвикателствата по отношение на недостатъчното финансиране, слабото сътрудничество с бизнеса, увеличаващия се брой на ранно отпадащите от образованието и обучението, както и по отношение на липсата на съгласувана система за оценка на качеството на ПОО (Сметна палата, 2016 г.). За да се справи с тези предизвикателства, през 2017 г. МОН одобрява Концепция за развитие на професионалното образование и обучение в България 2017-2021 г. Проектът на Концепцията е обсъден със социалните партньори (работодателски организации, работодатели, органи на местното самоуправление, синдикати и образователни институции) в рамките на поредица от регионални срещи, проведени в периода м. юни – м. ноември 2017 г.

ЧАСТ 3

Квалификации в ПОО

3.1 Прогнозиране на бъдещите нужди от умения

Бъдещите нужди от квалифицирана работна сила се прогнозируют на базата на макроикономически модел (за средносрочни и дългосрочни прогнози), както и на ежегодно проучване сред работодателите за търсените от тях знания и умения (за краткосрочни прогнози).

Средносрочните и дългосрочните прогнози отчитат както демографските тенденции, така и промените в образователното равнище на работната сила и в структурата на икономиката. Прогнозите дават информация за търсенето и предлагането на работна сила по:

- (а) степени на образование (основно, средно или висше);
- (б) икономически дейности ⁽⁴⁶⁾;
- (в) професии ⁽⁴⁷⁾;
- (г) структурен недостиг/ излишък на работна ръка по степени на образование.

Според модела, през 2020 г. пазарът на труда ще изисква квалификации на следните нива:

- (а) по-ниско от основно образование (начален етап на основно образование) – 1.1 %
- (б) основно образование – 6.2 %
- (в) средно образование – 67.1 %
- (г) висше образование – 25.6%

В дългосрочен план (2030 г.) нуждата от работна сила с висше образование ще се увеличи (ще достигне 28.8%), а от такава със средно образование ще намалее (като падне до 64.1 %).

Според проучване на нуждите на работодателите от определени умения (2015 г.) ⁽⁴⁸⁾ най-търсените от работодателите професии през следващата година се предвижда да бъдат:

⁽⁴⁶⁾ Според класификацията на икономическите дейности (2015 г.):
<http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pages/KOO2015.pdf> [достъп, осъществен на 12.2.2018].

⁽⁴⁷⁾ Според Националната класификация на професиите и длъжностите в Република България (2011):
<https://www.mlsp.government.bg/nkpd/index.php> [достъп, осъществен на 12.2.2018].

⁽⁴⁸⁾ Проведено от Агенцията по заетостта:
https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/politiki/zaetost/informaciq%20za%20pazara%20na%20truda%20tekusto%20systoqnie%20i%20prognozi/Doklad_Forecast_1.pdf [достъп, осъществен на 29.1.2018].

- (а) за лица с придобита степен на висше образование: специалисти в областта на ИКТ, бизнес и администрация (финанси и продажби), учители, математици;
- (б) за лица с придобито средно образование: работници в сферата на търговията и услугите (готвачи, сервитьори, бармани, фризьори и козметици), работници в хранително-вкусовата и дървопреработвателната промишленост, оператори на стационарни машини и съоръжения, водачи на моторни превозни средства;
- (в) за лица със завършен начален или прогимназиален етап на основното образование: работници в селското, горското и рибното стопанство; работници в добивната и преработващата промишленост, строителството, работници в хранително-вкусовата промишленост, производство на дрехи, дървени изделия.

Проучването показва, че 10,3% от работодателите възнамеряват да осигурят обучение на своите служители, водещо най-вече до придобиване на професионална квалификация по следните професии: счетоводител, охранител, помощник-възпитател, сервитьор, барман и работник в заведенията за хранене и развлечения. Планирани са обучения с цел придобиване на ключови компетентности (социални, граждански, дигитални, за инициативност и предприемачество) и обучения за нови технологии, оборудване и иновационни продукти, обучения за придобиване на умения за работа с клиенти и бизнес дейности.

От 2018 г. *Комисиите* по заетостта към Областните съвети за *регионално развитие* два пъти в годината събират, обработват и предоставят на Агнцията по заетостта (АЗ) информация за потребностите на работодателите от работна сила, която ще осигури адекватно планиране на предлаганото ПОО с цел намаляване на дисбаланса на умения на пазара на труда.

3.2 Списък на професиите за ПОО

Квалификациите в ПОО са включени в Списък на професиите за професионално образование и обучение, който се утвърждава от министъра на образованието и науката ⁽⁴⁹⁾. Списъкът се разработва от НАПОО в партньорство с браншовите камари, представители на отрасловите министерства и на организациите на работодателите, и на работниците и

⁽⁴⁹⁾ https://www.navet.government.bg/en/media/LPVET_2014.pdf [достъп, осъществен на 29.1.2018].

служителите, като често последните инициират промени в списъка, случващи се обикновено веднъж годишно. Списъкът е структуриран по области на образование, професионални направления, професии и специалности. Списъкът класифицира професиите и специалностите по степен на професионална квалификация (Раздел 2.2.1) (Фигура 16).

Фигура 16. Структурни елементи в Списъка на професиите за ПОО

Източник: НАПОО.

В списъка са включени около 500 квалификации (специалности към професии) като обикновено всяка година се добавят средно по две-три нови, в зависимост от нуждите на пазара на труда.

3.3 Държавни образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии

Съгласно ЗПУО и ЗПОО, придобиването на професионална квалификация се регулира от Държавните образователни стандарти (ДОС). НАПОО изготвя стандартите след съгласуване със съответните министерства и ведомства, а министърът на образованието и науката ги утвърждава. Стандартите са по професии (професиите включват различен брой специалности) и съдържат:

- (а) изисквания към кандидатите;
- (б) описание на професията;
- (в) единици резултати от ученето;
- (г) изисквания към материалната база;

(д) изисквания към обучаващите.

Използваният подход прилага принципите на Препоръката за въвеждане на Европейската система за трансфер на кредити в ПОО (ECVET) от началото на 2015 г. Целта е да се направи връзка между единиците резултати от ученето и кредити в ПОО.

Стандартите са задължителни за разработване на програмите за ПОО, водещи до придобиване на национално признати квалификации, включително при обучението на възрастни.

3.4 Учебни програми в ПОО

Учебните програми се разработват на базата на рамковите програми (Таблица 1) и на Държавните образователни стандарти за придобиване на квалификация по професии (Раздел 3.3).

МОН разработва задължителната част на учебните планове за новите професии или форми на обучение в професионалните училища. Процесът се осъществява с подкрепата на учителите в ПОО и работодателите. Институциите в системата на ПОО разработват частта за разширена подготовка в учебните планове и програми, специфични за съответното училище, така че те да отразяват особеностите на местния пазар на труда.

Учебните планове за професионалните училища включват график на обучението, разпределение по предмети за общообразователна и професионална подготовка, изисквания за завършване и обяснителни бележки за осигуряване постигането на резултатите от ученето.

Центровете за професионално обучение разработват собствени учебни планове и програми, които отчитат и предходно обучение на обучаемите лица. Програмите се оценяват (лицензират) от НАПОО.

3.5 Национална квалификационна рамка

Националната квалификационна рамка (НКР) (2012 г.)⁽⁵⁰⁾ обхваща цялата образователна система и всички квалификации. Определени са девет нива, включително ниво 0 (подготвително). Нивата от 2 до 5 от НКР съответстват на средно ПОО и ПОО след средно образование. Нива 6-8 се отнасят до квалификации в системата на висшето образование – образователно-

⁽⁵⁰⁾ https://www.navet.government.bg/bg/media/NQF_bg.pdf [достъп, осъществен на 29.1.2018].

квалификационните степени „бакалавър“, „магистър“, и образователната и научна степен „доктор“. Нивата, отнасящи се до висшето образование, са свързани с Квалификационната рамка на Европейското пространство за висше образование.

НКР следва да бъде актуализирана в съответствие с новата структура на средното образование (първи и втори гимназиален етап).

3.6 Управление на квалификациите

Въвеждането на нови квалификации включва и консултации между доставчиците на ПОО и представители на бизнеса. През 2016 г., например, в Списъка на професиите за ПОО е добавена нова квалификация - приложен програмист, съответстваща на ниво 4 по ЕКР. Предложението за създаване на тази нова квалификация е направено от Българската асоциация на софтуерните компании с цел преодоляване на недостига на кадри в софтуерния бранш. Съвместно с НАПОО Асоциацията изготвя Държавния образователен стандарт, в които са описани знанията, уменията и компетентностите, необходими за упражняване на професията. Предложението за въвеждане на новата квалификация, както и стандарта са одобрени от експертната комисия по информационни и комуникационни технологии, електроника и автоматизация към НАПОО, в която са представени и социалните партньори (работодатели, синдикати) и НАПОО.

Утвърждаването на новата квалификация позволява въвеждането на обучение по нов план и програма за ПОО по информационни технологии (ИТ) през учебната 2017-2018 г. Гъвкавостта на учебната програма позволява на обучаеми лица както от системата на ПОО, така и от общообразователните училища да се включат в обучението, което е с продължителност 900 часа в рамките на три години ⁽⁵¹⁾.

3.7 Валидиране на неформалното обучение и неформалното учене

Валидирането е алтернативен начин за придобиване на професионална квалификация за лицата, които не са завършили обучение по регламентирана програма за ПОО.

⁽⁵¹⁾ <https://mon.bg/?go=news&p=detail&newsId=2847> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

Валидирането на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение и информално учене, е неразделна част от политиката за учене през целия живот.

Националната стратегия за учене през целия живот 2014-2020 г. предвижда въвеждане на валидирането на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално обучение и информално учене до 2018 г., а *Стратегията за развитие на професионалното образование и обучение за периода 2015-2020 г.* определя валидирането като приоритет в контекста на ученето през целия живот.

Тези политически документи определят валидирането като ефективен инструмент за поддържане на възможността за заетост на групи с традиционно слабо участие в ученето през целия живот, като например лица без образование и квалификации, лица над 50-годишна възраст или дългосрочно безработни.

Макар че валидирането е включено в ЗПОО (Чл. 40) от 1999 г., разпоредбите не включват насоки за начина, по който следва да бъде организиран този процес, като валидирането е възможно единствено за служители с поне 6-месечен стаж по професията. През 2014 г. валидирането на резултатите от неформалното обучение и информалното учене се въвежда посредством измененията в ЗПОО. С промените в ЗПОО в края на 2014 г. е одобрена процедурата по валидиране (регулирана с Наредба No 2) в сила от 2015 г. Доставчиците на ПОО организират валидирането по професиите и специалностите, включени в Списъка на професиите за ПОО.

Въвеждането през 2015 г. на новия подход за разработване на държавни образователни стандарти на основата на единици резултати от учене прави процеса на валидиране по-прозрачен. Кандидатите представят притежавани от тях доказателства за постигнатите от тях резултати от учене с цел придобиване на квалификация по професия, или по част от професия, която да им осигури достъп до професионално обучение и улеснен достъп до пазара на труда.

Методите за оценка на резултатите от ученето са по същество идентични с тези, прилагани за оценка на знания, умения и компетентности във формалното образование и обучение. В резултат на валидирането се издават два вида документи ⁽⁵²⁾:

- (а) свидетелство за валидиране на степен на професионална квалификация. След успешно положени изпити се установява, че са постигнати всички единици резултати от ученето, включени в държавния образователен стандарт за придобиване на квалификация по професия;

⁽⁵²⁾ Съгласно промените от 2015 г. в Наредба № 4 от 2013 г.

- (б) удостоверение за валидиране на професионална квалификация по част от професия (частична квалификация). След успешно положени изпити се установява, че са постигнати една или няколко единици резултати от ученето, включени в държавния образователен стандарт за придобиване на квалификация по професия.

Притежателите на тези документи имат същите права като тези, които са придобили съответните документи чрез формално обучение.

Процедурите за валидиране се контролират от Регионалните управления на образованието и от НАПОО, които предоставят на доставчиците консултации и методически указания.

Процедурите за валидиране могат да се финансират със средства от физически лица, юридически лица, програми и проекти, финансирани с национални и европейски средства, като сумите за разходи по процедурата за валидиране на кандидатите не може да надвишава действителния размер на разходите, направени от съответната институция.

Според статистика на НАПОО, през 2016 година 257 лица са придобили квалификация чрез валидиране (2.9% от всички квалификации през 2016 г.), включително 105 свидетелства за валидиране на степен на професионална квалификация и 152 удостоверения за валидиране на професионална квалификация по част от професия.

3.8 Осигуряване на качество

ЗПУО (2015 г., в сила от август 2016 г.) регламентира процеса за управление на качеството, включително и в ПОО. Управлението на качеството е непрекъснат процес на организационно развитие въз основа на анализ, планиране, изпълнение на дейности и оценка. То взема предвид следните елементи:

- (а) постигане на набелязаните цели от страна на доставчиците на ПОО, например, реализация на завършилите на пазара на труда, задоволяване търсенето на регионалния пазар на труда;
- (б) анализ на силните и слабите страни, възможности и рискове за развитието;
- (в) резултати, постигнати от обучаемите лица;
- (г) образователна среда, включително необходимост от специализирани услуги.

Оценяването се извършва два пъти годишно чрез самооценяване и инспектиране⁽⁵³⁾.

Самооценяването е част от вътрешната оценка на качеството на обучение. Професионалните училища определят свои процедури за самооценка и критерии при условия и ред, определени с Държавния образователен стандарт за управление на качеството в институциите⁽⁵⁴⁾. Процесът съблюдава следните стъпки:

- (а) създаване на работна група;
- (б) определяне на дейности, процедури, критерии, показатели и инструменти;
- (в) установяване на контакт с обучаемите лица, учителите и родителите;
- (г) извършване на самооценка и анализ на резултатите, въз основа на който могат да бъдат направени препоръки;
- (д) изготвяне и валидиране на доклад.

Инспектирането е процес на изготвяне на цялостна независима експертна оценка на качеството на предоставяното от училищата образование в определен момент и определяне на насоките за подобряване. Всяко училище се инспектира най-малко веднъж на всеки 5 години.

За да отговорят на изискванията на стандартите доставчиците на ПОО следва да въведат вътрешна система за осигуряване на качеството, която да включва следните елементи:

- (а) политика и цели по осигуряване на качеството;
- (б) органи за управление на качеството и правомощията им;
- (в) правила за приложение на системата;
- (г) годишен план за провеждане на дейностите по самооценяване;
- (д) условия и ред за измерване на постигнатото качество чрез самооценяване.

Особено важни сфери за подобряване на качеството са: работната среда, резултатите от ученето, взаимодействието със заинтересовани лица от местната общност, социалните партньори, работодателски организации и университети; както и обучението на персонала. МОН подпомага и контролира осигуряването на качество в училищата за ПОО, а НАПОО – в центровете за професионално обучение.

⁽⁵³⁾ Инспекци от вътрешни експерти с подкрепата на експерти на Националния инспекторат по образование.

⁽⁵⁴⁾ Управлението на качеството е регламентирано в Наредба № 16 от 2016 г.

ЧАСТ 4

Насърчаване на участието в ПОО

4.1 Кампании и лесно достъпни регистри

Информацията за ПОО е лесно достъпна чрез пет интернет портала:

- (а) публичният регистър на МОН съдържа информация за държавните, общинските и частните професионални училища и колежи, както и информация за свидетелствата за придобита професионална квалификация⁽⁵⁵⁾;
- (б) в допълнение, интернет страницата на МОН предоставя информация за държавните образователни стандарти, учебните планове и програми, законодателството и т.н.⁽⁵⁶⁾;
- (в) Информационната система на НАПОО⁽⁵⁷⁾ осигурява достъп до информация за лицензираните центрове за професионално обучение (както и за предстоящите курсове) и за центровете за информация и професионално ориентиране. След промените в ЗПОО през 2015 година, всички свидетелства за професионална квалификация, издадени от центровете за професионално обучение, се качват в системата, което позволява проверка на тяхната автентичност;
- (г) от 2017 г. МОН и Националната агенция по програма Еразъм+ създават национален регистър на квалификациите⁽⁵⁸⁾, който обединява всички квалификации в системата на професионалното обучение и образование, висшето образование и други форми. Регистърът ще бъде свързан с портала на Европейската комисия „Възможности за квалификации и обучение в Европа”.

От 2009 година „Националната панорама на ПОО“⁽⁵⁹⁾ популяризира ПОО, повишава мотивацията на обучаемите лица и ги подготвя за прехода към пазара на труда. Панорамата представя примери за придобиване на професионални квалификации и осигурява форум за среща на доставчиците на ПОО, фирмите, учениците и родителите. По време на събитието се организират и състезания между обучаеми в системата на ПОО. Деветата национална панорама на ПОО през 2017 г. събира 350 обучаеми от 150 професионални гимназии от всички (28) области, които се включват в 11

⁽⁵⁵⁾ <http://www2.mon.bg/adminmon/schools/> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

⁽⁵⁶⁾ <https://mon.bg/?go=page&pageId=2&subpageId=295> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

⁽⁵⁷⁾ <http://navet.government.bg> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

⁽⁵⁸⁾ <http://euroguidance.bg/Public> [достъп, осъществен на 29.1.2018 г.].

⁽⁵⁹⁾ Ежегодно събитие, което популяризира ПОО и предоставя на обучаемите информация за различните професии.

състезания за професионални умения⁽⁶⁰⁾. Събитието се подкрепя от фирми и висши училища. Представители на работодателските и браншовите организации участват в комисиите, които оценяват демонстрираните знания, умения и компетентности и класират участниците. Представителите на бизнеса осигуряват логистична подкрепа и награди за участниците и победителите. Висшите училища предлагат на победителите места в своите програми, а фирмите предлагат работа на най-добрите ученици в ПОО.

4.2 Стимули за обучаемите лица

Учениците в системата на ПОО в България могат да получават финансови стимули, също както и учениците в общото образование.

4.2.1 Социални помощи /стипендии

Учениците в системата на ПОО могат да получават стипендии:

- (а) Стипендии за успех се отпускат на ученици с високи образователни постижения;
- (б) Социалните помощи подпомагат достъпа до образование и предотвратяват ранното отпадане на ученици в неравностойно положение от системата на ПОО, като например ученици със специални образователни потребности или сираци.

Стипендиите се отпускат месечно и са в размер от 5% до 15% от минималната работна заплата за страната⁽⁶¹⁾.

Обучаемите лица в обучение чрез работа (дуална система на обучение) получават месечно възнаграждение от фирмата, в която се обучават въз основа на договора, сключен между тях. Учениците в системата на средното професионално образование могат да участват в проекти по линия на ЕСФ за ученически практики, където също могат да получават допълнителна стипендия в размер на 150 евро.

4.2.2 Ваучери за възрастни

Постановление на Министерски съвет (№. 280 от октомври 2015 г.) определя реда и условията за осигуряване на ваучери за обучение за заети и

⁽⁶⁰⁾ „Аз мога - аз знам“, „Млади таланти в модата“, „Най-добър млад пекар“, „Най-добър млад готвач“, „Най-добър млад сервитьор“, „Най-добър млад строител“, „Озеленяване и цветарство“, „Стилни мебели и дърворезба“, „Най-добра бизнес идея“, „Най-добър млад фризьор и гримьор“ и „Най-добър млад керамик“.

⁽⁶¹⁾ Постановление на *Министерския съвет за условията и реда за получаване на стипендии* от учениците след завършено основно образование, 2017 г.

безработни лица, съфинансирани от Европейския социален фонд (ЕСФ). Постановлението регулира различните видове обучения, целевите групи и изискванията към доставчиците на обучение. Едно лице (заето или безработно) има право само на един ваучер за ключови компетентности и един за ПОО по време на реализирането на програмата през периода 2014-2020 г.:

- (а) на ниво 2 по ЕКР – 300 евро;
- (б) на ниво 3 по ЕКР – 600 евро;
- (в) на ниво 4 по ЕКР – 900 евро.

4.2.3 Намаление при ползване на градски транспорт

Всички ученици в системата на средното професионално образование имат право на намаление при ползване на обществен транспорт, включително влаков и градски обществен транспорт. Намалението може да е в размер до 60%, като решението се взема от съответната община.

4.3 Стимули за предприятията

4.3.1 Освобождаване от данък добавена стойност (ДДС)

Според ЗДДС, услугите по професионално образование и обучение и обучение за придобиване на ключови компетентности, предоставяни от институциите за ПОО, включително лицензираните центрове за професионално обучение, са освободени от ДДС.

4.3.2 Финансова подкрепа при предлагане на обучение чрез работа (дуална система на обучение)

Законът за насърчаване на заетостта (ЗНЗ) предвижда финансова подкрепа за работодатели, които осигуряват работно място за обучение чрез работа на безработни лица. Държавният бюджет покрива за период до 36 месеца разходите за възнаграждения, социални и здравни осигуровки на лица, наети по тази насърчителна мярка. Поемат се и разходите на обучаващата институция, която провежда обучението на лицето, както и разходите по осигуряване на наставник.

4.4 Ориентиране и консултиране

Ориентирането и консултирането на безработни и заети лица е добре развито. Услугите за професионално ориентиране на търсещите работа

(заети и безработни лица) се осигуряват от Дирекциите „Бюро по труда“ към Агенцията по заетостта и включват:

- (а) професионално консултиране (индивидуално и в групи) за подпомагане на избора на подходяща професионална квалификация и доставчик на обучение;
- (б) информиране за основните характеристики на професиите (изисквания, търсене и тенденции) и съответните програми за ПОО (доставчици, форми на обучение, изисквания за прием, дипломи).

В рамките на образователната система услуги по специализирано професионално ориентиране се предлагат основно чрез създадените с финансиране от ЕСФ кариерни центрове за професионално ориентиране на областно ниво. Очаква се резултатите от проекта да бъдат приложени на системно равнище.

4.5 Основни предизвикателства и възможности за развитие

Законът за ПОО е променян 27 пъти след приемането му през 1999 г. Много ключови концепции, като осигуряване на качество, обучение чрез работа, валидиране на неформално обучение и информално учене, и прилагане на кредитна система, вече са напълно или частично въведени.

Основните предизвикателства пред ПОО са ⁽⁶²⁾:

- (а) намаляване броя на ранно напускащите системата на образование и обучение (като цяло по-висок в ПОО в сравнение със средното общо образование);
- (б) по-широко предлагане на дуално ПОО (дуалното обучение все още се осъществява главно в рамките на различни проекти);
- (в) повишаване професионалната квалификация на учителите/ обучаващите (застаряване на преподавателския състав).

ЗПУО (2015 г.) въвежда реформи в основното и средното образование, включително и в ПОО, които са ориентирани към преодоляване на тези предизвикателства, но все още е твърде рано за оценка на постигнатите резултати.

⁽⁶²⁾ Заявено по време на интервю с директора на Дирекция ПОО в МОН, дадено в България на 4.10.2017 г.

Използвани акроними и съкращения

ЦПУ	Машини и системи с цифрово-програмно управление
ГДПО	Форум на генералните директори по професионално обучение
ЕКСПОО (ECSVET)	Европейска кредитна система за професионално образование и обучение
ЕКР	Европейска квалификационна рамка
ЕСФ	Европейски социален фонд
ЕС	Европейски съюз
БВП	Брутен вътрешен продукт
ИКТ	Информационни и комуникационни технологии
МСКО	Международна стандартна класификация на образованието
ИТ	Информационни технологии
НАПОО	Национална агенция за професионално образование и обучение
НКР	Национална квалификационна рамка
ПОО	Професионално образование и обучение
ОЧР	Обучение чрез работа

Използвани източници

[достъп до интернет страниците осъществен на 29.1.2018 г.]

Сметна палата (2016 г.). *Одитен доклад за извършен одит на изпълнение „Професионално образование за заетост“*

<http://www.bulnao.government.bg/bg/articles/download/9690/od-prof-obraz-270516.doc> [на български език].

Агенция по заетостта (2016). *Годишник 2016*.

<https://www.az.government.bg/bg/stats/view/4/222/> [in Bulgarian].

Европейска комисия (2017а). *Пролетна икономическа прогноза: България 2017*.

https://ec.europa.eu/info/files/spring-2017-economic-forecast-bulgaria_en

Европейска комисия (2017b). *Обзор на образованието и обучението 2017: България*. Люксембург: Служба за публикации.

https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-bg_en.pdf

Ковачев, Л.; Ганова, П. (2016). *Професионалното развитие на учители и обучаващи в ЕС за успешни реформи и качество на професионалното образование и обучение – България*, статии от тематична поредица на Cedefop ReferNet.

http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/ReferNet_BG_TT.pdf

Министерство на образованието и науката. Национална електронна информационна система за предучилищно и училищно образование [база данни]. <http://am.mon.bg> [на български език].

Министерство на образованието и науката (2015). *Закон за предучилищното и училищното образование 2015*.

<http://mon.bg/?h=downloadFile&fileId=8245> [на български език].

Министерство на образованието и науката (2016). *Закон за професионалното образование и обучение 2016*. <http://mon.bg/?h=downloadFile&fileId=38> [на български език].

Министерство на труда и социалната политика (2015). *Кодекс на труда 2015*.

https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/TPOOUT/BG_TPOOU T%3DNORMATIVE%20DOCUMENTS/Labour/Codes/KODEKS_na_truda.doc [на български език].

Министерство на труда и социалната политика (2017). *Политики – заетост – Национален план за действие по заетостта 2017*.

<https://www.mlsp.government.bg/index.php?section=POLICIESI&I=249> [на български език].

- Национален статистически институт. *Брутен вътрешен продукт* [база данни].
<http://www.nsi.bg/en/content/5437/gross-domestic-product-gdp>
- Национален статистически институт (2011). *Преброяване на населението и жилищния фонд*.
<http://catalog.ihsn.org/index.php/catalog/4349/download/56663>
- Национален статистически институт (2015). *Статистически справочник 2015*.
www.nsi.bg/sites/default/files/files/publications/StatBook2015.pdf
- НАПОО. *Информационна система и регистър на лицензирани доставчици на ПОО за възрастни* [база данни]. <https://is.navet.government.bg/>
 [на български език].
- НАПОО (2016). *Професионално образование и обучение в Европа – България*. Cedefop ReferNet, Доклади за ПОО в Европа; 2016 г.
http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2016/2016_CR_BG.pdf
- Национална програма за реформи на Република България в изпълнение на стратегия „Европа 2020”. Актуализация 2017.
<https://www.minfin.bg/document/19894:1>

Други източници

- Министерство на образованието и науката (2014). *Национална стратегия за учене през целия живот 2014-2020 г.*
<http://mon.bg/?h=downloadFile&fileId=1972>
- Министерство на образованието и науката (2015). *Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение в Република България 2015*.
<http://mon.bg/?h=downloadFile&fileId=6386>
- Министерство на труда и социалната политика (2015). *Анализ на развитието на човешките ресурси във фирмите в България: краткосрочни прогнози за развитието на пазара на труда в България*
https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/politiki/zaetost/informaciq%20za%20pazara%20na%20truda%20tekusto%20systoqnie%20i%20prognozi/Doklad_Forecast_1.pdf
- Министерство на труда и социалната политика (2016а). *Закон за насърчаване на заетостта 2016 г.*
<https://www.mlsp.government.bg/ckfinder/userfiles/files/politiki/zaetost/zakonodatelstvo/ZNZ.rtf>

Професионално образование и обучение в България
Кратко описание

Министерство на труда и социалната политика (2016b). *Политики – заетост*
– *Национален план за действие по заетостта 2016 г.*

<https://www.mlsp.government.bg/index.php?section=POLICIES&I=249>

Професионално образование и обучение в

България

Кратко описание

Настоящото кратко описание допринася за по-добро разбиране на професионалното образование и обучение (ПОО) в България. То представя основните характеристики, като откроява развитието на политиките и съществуващите предизвикателства. България има силни традиции в областта на образованието на младите хора. Делът на завършилите средно и след средно образование е по-висок в сравнение с равнището в ЕС; делът на лицата с ниска или никаква квалификация е под средното равнище за ЕС. Участието в ПОО е малко по-високо спрямо нивата в общото образование; семейните традиции и личните предпочитания са определящ фактор при избора на ПОО. Демографските промени оказват влияние върху броя на обучаемите лица в системата на ПОО. Намалелият брой ученици води до оптимизиране на училищната мрежа с оглед по-добра ефективност, като се запазва качеството. Много от малките професионални училища се обединяват в по-големи. Приетият през 2015 г. ЗПУО води до промени в ЗПОО през 2016 г. Целта им е постигане на по-голяма гъвкавост на формите на обучение, която да позволи по-добър достъп, като в същото време подпомага създаването на устойчив национален модел за дуална система на обучение.

4161 BG – TI-01-18-258-BG-N – doi:10.2801/728903

CEDEFOP

Европейски център за развитие
на професионалното обучение

Europe 123, 570 01 Thessaloniki (Pylea) Солун -Гърция
PO Box 22427, 551 02 Thessaloniki, Солун -Гърция
Тел. +30 2310490111, Факс +30 2310490020, Email: info@cedefop.europa.eu

visit our portal www.cedefop.europa.eu

Служба за публикации

ISBN 978-92-896-2661-3

9 789289 626613